

Milenko Lončar*
Teuta Serreqi Jurić**

Tamno more u spisu *De administrando imperio*: Baltičko ili Crno?

Bijela Hrvatska, po Porfirogenetovu spisu *De administrando imperio*, pradomovina Hrvata iz koje su se Hrvati doselili u Dalmaciju, u istoimenome je djelu lokalizirana na više mjesta. Najpreciznije je njezin položaj ocrtan u 31. poglavlju gdje car-pisac, osim što navodi susjedne narode s kojima ona graniči, mjeri i udaljenost do Tamnoga mora, koja iznosi trideset dana hoda. Pri identifikaciji Tamnoga mora dosadašnja su historiografska mišljenja ostala uglavnom neusuglašena oko toga krije li se iza ovoga imena Crno ili Baltičko more. Uz to što sam naziv sugerira da je riječ o Baltiku, budući da su Grci Crno more zvali *Pontos Euxeinos* ili jednostavno *Pontos* (kao u *De administrando imperio*), autori predlažu da se u raspravu uvede još jedan element, a to je pokušaj da se izračuna kojemu moru navedena udaljenost bolje odgovara. Ishod računa, premda hipotetičan, govorio bi u prilog mora na sjeveru.

Ključne riječi: Konstantin VII. Porfirogenet, *De administrando imperio*, Bijela Hrvatska, Tamno more, Baltičko more, Crno more, dan hoda

* Milenko Lončar, Sveučilište u Zadru, Odjel za klasičnu filologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar, Republika Hrvatska, E-mail adresa: madjila@gmail.com

** Teuta Serreqi Jurić, Sveučilište u Zadru, Odjel za klasičnu filologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar, Republika Hrvatska, E-mail adresa: tserreqi@unizd.hr

Uvod¹

Kada govorimo o najranijoj hrvatskoj povijesti, svaka rasprava o najstarijemu hrvatskom identitetu gotovo uvijek svoj početak i oslonac ima u vijestima koje nam donosi spis *De administrando imperio* bizantskoga cara Konstantina VII. Porfirogeneta (913.-959.).² Iako je vjerodostojnost mnogih navoda u njemu ponekad vrlo upitna, ovo najopširnije historiografsko djelo svojega vremena, koje se datira između 948. i 952. godine, nezaobilazno je i neobično vrijedno vrelo za istraživanje hrvatske povijesti do sredine 10. stoljeća.³ Dalmatinska su poglavlja iz

¹ Ovaj je rad u skraćenom obliku izložen na međunarodnome znanstvenom skupu *Zadarski filološki dani 6*, Zadar – Novalja, Hrvatska, 25. – 26. rujna 2015. Glavnina ovoga rada temelji se na pretrađenim i dopunjenim dijelovima doktorske disertacije Milenka Lončara “Filološka analiza Porfirogenetovih vijesti o Hrvatima” (doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zadru Sveučilišta u Splitu, 2002), 105-113, 329-335, 347-350, 400-408, 430-446, 498-507.

² Gyula Moravcsik, ed., Romilly J. H. Jenkins, transl., *Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio* (Washington: Dumbarton Oaks, 1967) [u nastavku rada *DAI*]. Kritičko izdanje s engleskim prijevodom popraćeno je i komentarom: Romilly J. H. Jenkins et al., ed., *Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio. A Commentary* (London: University of London, 1962) [u nastavku rada *DAI Commentary*]. Kako je u literaturi dobro poznato, djelo koje se pripisuje Konstantinu car je autorizirao, no njegova vlastita rukopisa ondje ima vrlo malo. Prema Ihoru Ševčenku (“Re-reading Constantine Porphyrogenitus”, u: *Byzantine Diplomacy: Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, ed. Jonathan Shepard and Simon Franklin (Aldershot: Variorum, 1992), 182 i bilj. 40) izvorno se Konstantinovima mogu smatrati samo uvodno poglavlje, pogl. 1.4-24 i pogl. 13.12-200; usp. i Jenkins et al., *DAI Commentary*, 1-8. O Konstantinovu životu i njegovoj književnoj djelatnosti vidi: Arnold Toynbee, *Constantine Porphyrogenitus and his World* (London; New York; Toronto: Oxford University Press, 1973) i Ševčenko, “Re-reading”, 167-195. Diskusije o *DAI*: John B. Bury, “Rasprava *De administrando imperio*”, prev. Šandor Lochmer, *Vjestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva* 10 (1908): 91-144; Gavro Manojlović, “Studije o spisu „De administrando imperio“ Konstantina VII. Porfirogenita. Prva studija, osnovna”, *Rad JAZU* 182 (1910): 1-65; “Studija druga”, *Rad JAZU* 186 (1911): 35-103; “Studija treća”, *Rad JAZU* 186 (1911): 104-184; “Studija četvrta: Iz sjeverne politike carstva”, *Rad JAZU* 187 (1911): 1-132; Béatrice Beaud, “Le savoir et le monarque: le traité sur les nations de l’empereur byzantine Constantin VII Porphyrogénète”, *Annales ESC* 45 (1990), br. 3: 551-564; Juan Signes Codoñer, *El De administrando imperio de Constantino Porfirogéneto. Problemas de estructura y composición de la obra* (Salamanca: Universidad de Salamanca – Facultad de filología, 1989); Claudia Sode, “Untersuchungen zu *De administrando imperio* Kaiser Konstantins VII Porphyrogenetos”, *Poikila Byzantina* 13 (1994): 149-260; Juan Signes Codoñer, “Los eslavos en las fuentes bizantinas de los siglos IX-X: el *De administrando imperio* de Constantino VII Porfirogéneto”, *Ilu. Revista de Ciencias de las Religiones* 13 (2004): 115-131.

³ *DAI* je najstarije grčko vrelo u kojemu se spominju Hrvati. O izvorima koji donose vijesti vezane za najstariju povijest Hrvata vidi Franjo Rački, “Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku povijest srednjega vijeka”, *Književnik* 1 (1864): 36-77; Božidar Ferjančić, ur., *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom II (Beograd: Naučna knjiga, 1959); John V. A. Fine, *When Ethnicity did not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006), 27-66. Vidi i sljedeća razmatranja: Radoslav Katičić, “Filološka razmatranja uz izvore o začetima hrvatske države”, u: *Uz početke hrvatskih početaka: filološke studije o našem najranijem srednjovjekovlju*, ur. Radoslav Katičić (Split: Književni krug, 1993), 37-50; Katičić, “Počeci hrvatske povijesti kao filološki problem”, u: *Uz početke hrvatskih početaka*, 249-252; Katičić, “Podrijetlo Hrvata kao znanstveni problem”, u: *Uz početke hr-*

ovoga spisa (29-36) dosad bila izložena višestoljetnim istraživačkim naporima, no usprkos tomu, ona nam i dalje ostavljaju slobodan prostor za otvaranje nekih novih pogleda nudeći nam tako i mogućnosti za nova tumačenja nekih segmenata koji su dosad već bili predmetom rasprave.⁴ Tako ćemo se ovom prilikom posvetiti jednome mjestu u 31. poglavlju iz spomenutoga spisa te pokušati dati novo svjetlo na rješavanje pitanja oko kojega su se dosadašnja stručna mišljenja razilazila. Uspoređujući u tome poglavlju dalmatinsku ili, kako ju on zove “krštenu,” Hrvatsku s Bijelom Hrvatskom iz koje su se Hrvati doselili u Dalmaciju, autor kaže kako je zbog jakih susjeda Bijela Hrvatska vojno slabija od dalmatinske, a mornaricu uopće ne posjeduje “jer je more daleko; odanle naime do mora put je od trideset dana. A more, na koje silaze za trideset dana, jest ono zvano Tamno.”⁵

Identifikacija Tamnoga mora privukla je pozornost u historiografskim krugovima još prije više od jednoga stoljeća, no istraživanja su ostala podijeljena oko toga je li car-pisac pod ovim imenom poimao Crno ili Baltičko more. Još se prvi izdavač spisa Van Meurs u svome prijevodu na latinski bio poslužio riječju *obs-*

vatskih početaka, 253-266; John V. A. Fine, “Croats and Slavs: Theories about the Historical Circumstances of Croats’ Appearance in the Balkans”, *Byzantinische Forschungen* 26 (2000): 205-218; Neven Budak, “Identities in Early Medieval Dalmatia (Seventh – Eleventh Centuries)”, u: *Franks, Northmen, and Slavs: Identities and State Formation in Early Medieval Europe*, ed. Ildar H. Garipzanov, Patrick J. Geary and Przemysław Urbańczyk (Turnhout: Brepols, 2008), 223-241.

⁴ Dalmaciji je u spisu *DAI* posvećeno osam poglavlja (29-36), koja su u fokusu historiografskoga istraživanja više od jednoga stoljeća. Iz vrlo bogate literature koja se bavi ovim poglavljima navodimo samo neke od radova: Bury, “Rasprava”, 97-98, 126-130; Ljudmil Hauptmann, “Dolazak Hrvata”, u: *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva* (Zagreb: Jugoslaven-ska akademija znanosti i umjetnosti, 1925), 86-127; Hauptmann, “Seobe Hrvata i Srba”, *Jugoslavenski istorijski časopis* 3 (1937): 30-61; Bogo Grafenauer, “Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata”, *Historijski zbornik* 5 (1952), br. 1-2: 1-56; Ferjančić, *Vizantiski izvori*, 9-74; F. Dvornik u Jenkins et al., *DAI Commentary*, 93-146; Lujo Margetić, “Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata”, *Zbornik Historijskog zavoda JAZU* 8 (1977): 5-88; Margetić, “Još o dolasku Hrvata”, *Historijski zbornik* 38 (1985), br. 1: 227-240; Nada Klaić, “Najnoviji radovi o 29., 30. i 31. poglavlju u djelu *De administrando imperio* cara Konstantina VII. Porfirogeneta”, *Starohrvatska prosvjeta* 15 (1985): 31-60; Lujo Margetić, “Još o pitanju vremena dolaska Hrvata”, *Zgodovinski časopis* 41 (1987), br. 3: 234-240; Božidar Ferjančić, “Dalmacija u spisu *De administrando imperio* – vrela i putevi saznanja”, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 29-30 (1991): 9-21; Milenko Lončar, “Porfirogenetova seoba Hrvata pred sudom novije literature”, *Diadora* 14 (1992): 375-448; Lujo Margetić, “Još o vijestima Konstantina Porfirogeneta o dolasku Hrvata”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 36 (1994): 7-23; Božidar Ferjančić, “Dolazak Hrvata i Srba na Balkansko poluostrvo (osvrst na nova tumačenja)”, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 35 (1996): 117-154; Lončar, “Filološka analiza”; Danijel Džino, “Pričam ti priču: ideološko-narativni diskursi o dolasku Hrvata u *De administrando imperio*”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 42 (2010): 153-165. Osim u sklopu *DAI*-ja navedena su poglavlja izdana i zasebno: Franjo Rački, ur., *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia* (Zagrabiae: Sumptibus Academiae scientiarum et artium, 1877), 264-419.

⁵ *DAI* 31.88-91: Ὡς μήκοθεν οὐσης τῆς θαλάσσης· ἀπὸ γὰρ τῶν ἐκεῖσε μέχρι τῆς θαλάσσης ὁδὸς ἔστιν ἡμερῶν λ'. Ἡ δὲ θάλασσα, εἰς ἣν διὰ τῶν λ' ἡμερῶν κατέρχονται, ἔστιν ἡ λεγομένη σκοτεινῆ. Citirane dijelove *DAI*-ja s grčkoga su jezika na hrvatski preveli autori ovoga rada.

curum (“tamno”),⁶ dočim je Anselmo Banduri istu riječ preveo pridjevom *nigrum* (“crno”).⁷ Franjo Rački vjeruje da se radi o Baltičkome moru,⁸ a njegovo mišljenje dijeli i Francis Dvornik smatrajući kako ovdje nije riječ o Crnome moru, koje su stari Grci općenito nazivali *Pontos Euxeinos*, a Porfirogenet u svome spisu *Pontos*. Prema Dvorniku Tamno more iz 31. poglavlja vjerojatno je Baltičko, a naziv (koji je dobilo upravo zahvaljujući svome položaju i klimi) mogao bi upućivati na to da se carev iskaz temelji na nekome domaćem izvješću.⁹ S druge strane, sličnost značenja riječi “tamno” i “crno” nagnala je neke istraživače da se opredijele za Crno more. Tako prevodi i Nikola Tomašić navodeći u bilješki slična i suprotna mišljenja.¹⁰ Ivo Goldstein također zaključuje kako je pradomovina Hrvata morala biti na području koje je bliže ili gravitira prije Crnomu nego Jadranskome moru.¹¹

Činjenica što se Crno more na drugim mjestima u spisu (*DAI* 42.6, 42.91 i 53.524) zove *Pontos* ne mora isključivati pretpostavku da se to isto more ovdje naziva *Tamno*. Presudno je pitanje izvora toga naziva. Ako je *Tamno* došlo iz hrvatskoga ili, općenito, slavenskoga izvora,¹² onda pisac ili redaktor dalmatinskih poglavlja nije prepoznao o kojemu je moru riječ, ostavši u uvjerenju kako nije riječ o Crnome moru (a njegov zaključak ne mora biti točan). Inače bi ga nazvao njegovim imenom – *Pontos*, kao što je to učinjeno na ostalim trima mjestima, kojima je izvor očigledno bio grčki.¹³ Evo tih mjesta:

“Geografski opis od Tesalonike do rijeke Danuvija i kastruma Belegrade te Turkiye i Pacinakije do hazarskoga kastruma Sarkela i Rosije do Nekropila, koji se nalaze na *Pontskome moru* blizu rijeke Danaprija.”¹⁴

⁶ Iohannes Meursius, ed., *Constantini imperatoris Porphyrogeniti De administrando imperio ad Romanum f.* (Lugduni Batavorum: Ex officina typographica Ioannis Balduini, 1611), 101.

⁷ Jacques Paul Migne, ed., *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca* (Paris, 1864), tom. 113, col. 287.

⁸ Franjo Rački, “Biela Hrvatska i Biela Srbija”, *Rad JAZU* 52 (1880): 147-148. Preuzimaju Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990; pretpisak izdanja iz 1925.), 244, i Ferjančić, *Vizantiski izvori*, 46, bilj. 143.

⁹ Jenkins et al., *DAI Commentary*, 130. Uzimajući u obzir prevladavajuće mišljenje među povjesničarima da je Bijela Hrvatska bila smještena u Poljskoj, sa sjedištem u Krakovu, a Krakov je bio važno trgovačko središte na putu prema baltičkoj obali, to bi se poklapalo s navodom kako Bijeli Hrvati silaze do toga mora.

¹⁰ Mladen Švab, ur., Nikola pl. Tomašić, prev., *Konstantin Porfirogenet. O upravljanju carstvom* (Zagreb: August Cesarec, 1994), 87 i bilj. 356.

¹¹ Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek* (Zagreb: Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995), 30.

¹² Švab, Tomašić, *Konstantin Porfirogenet*, 87, bilj. 356: “možda Slovenski izvor”; Jenkins et al., *DAI Commentary*, 130: “some native account.”

¹³ Usp. Jenkins et al., *DAI Commentary*, 153-154 i 205-206.

¹⁴ *DAI* 42.1-7: Γεωγραφία ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ καὶ τοῦ κάστρου Βελεγράδας, Τουρκίας τε καὶ Πατζινακίας μέχρι τοῦ Χαζαρικοῦ κάστρου Σάρκελ καὶ τῆς Ῥωσίας καὶ μέχρι τῶν Νεκροπόλων, τῶν ὄντων εἰς τὴν τοῦ Πόντου θάλασσαν πλησίον τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ.

“Iz jezera Meotide proteže se ušće zvano Bourlik i ulazi u *Pontsko more* na kojemu je Bosporos.”¹⁵

“Pored toga, da ti carevi službenici sprječavaju paflagonske i bukelarijske lađe i obalna plovila s *Ponta* da prijeđu na Herson.”¹⁶

Ako je pak *Tamno* možda došlo iz grčkoga izvora, onda sigurno nije posrijedi Crno more.

Kao argument u korist Baltičkoga mora mogao bi se iskoristiti i podatak da su Bijelim Hrvatima s istočne strane neprijateljski raspoloženi Pečenezi pa im je vjerojatno bio spriječen put do Crnoga mora preko teritorija koji su Pečenezi kontrolirali. S druge strane, car nigdje u spisu ne navodi Hrvatima susjede sa sjevera, što bi moglo značiti da im je put do mora na sjeveru otvoren jer ih odatle nitko ne napada.

U želji da razjasnimo koje se more krije iza ovoga zagonetnog imena, koje se u ostatku klasične i srednjovjekovne grčke literature više nigdje ne pojavljuje,¹⁷ pokušat ćemo se približiti odgovoru iz novoga kuta. Raščlanjujući značenje mjerne jedinice “dan hoda” u antičkome i bizantskome kontekstu te na koji se način ona reflektira u carevu spisu, ispitat ćemo odgovara li put od trideset dana hoda bolje Baltičkome ili Crnome moru.

No, za račun je najprije potrebno odrediti ishodišnu točku odnosno položaj Bijeke Hrvatske, o kojoj se u *DAI-ju* govori na nekoliko mjesta.¹⁸ U nastavku rada bit

¹⁵ *DAI* 42.90-92: Ἐκ δὲ τῆς Μαιώτιδος λίμνης ἐξέρχεται στόμιον τὸ Βουρλικ ἐπονομαζόμενον, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Πόντου θάλασσαν καταρρεῖ, ἐν ᾧ ἐστὶν ἡ Βόσπορος.

¹⁶ *DAI* 53.523-525: Πρὸς τοῦτοις ἴνα οἱ τοιοῦτοι βασιλικοὶ κωλύωσι καὶ τὰ Παφλαγονικὰ καὶ Βουκελλαρικὰ πλοῖα καὶ πλαγίτικα τοῦ Πόντου τοῦ μὴ διαπερᾶν ἐν Χερσῶνι.

¹⁷ Pretragom u indeksu riječi digitalne baze *Thesaurus linguae Graecae* (TLGe), koja obuhvaća gotovo sve antičke i srednjovjekovne grčke tekstove, sintagmu θάλασσα σκοτεινὴ nalazimo samo u *DAI-ju* 31.90-91. Zanimljivo je da su Rimljani imenom *Mare Obscurum* nazivali južni dio Indijskoga oceana jer im je bio gotovo potpuno nepoznat. (Usp. Philippe Pariat, “Les échanges en océan Indien à la période antique”, pristup ostvaren 5. 2. 2018., <http://aphgreunion.free.fr/articlepariat.htm>). Arapski pak izvor iz 12. stoljeća istim imenom naziva Atlantik (Usp. Jonas Hallenberg, *Numismata orientalia: aere expressa, brevisque explanatione enodata* (Upsaliae: Palmblad & C., 1822), 4).

¹⁸ Naziv Bijela Hrvatska u kontekstu hrvatske pradomovine ne pojavljuje se ni u jednome izvoru osim u *DAI-ju* (31.83, 32.5-6). Pitanje tumačenja toga naziva još uvijek ostaje otvorenim. Neka razmatranja o tome: Petar Skok, “Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena. I. Filologičke kombinacije cara Konstantina”, *Starohrvatska prosvjeta* N. S. 1 (1927), br. 1-2: 70-72; Skok, “Ortsnamenstudien zu *De administrando imperio* des Kaisers Constantin Porphyrogenetos”, *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 4 (1928): 213-244; Stjepan Krizin Sakač, “Pravo značenje naziva „bijela“ i „crvena“ Hrvatska”, *Život* 19 (1938), br. 6: 332-338; Heinrich Kunstmann, “Wer waren die Weisskroaten, des byzantinischen Kaisers Konstantinos Porphyrogenetos?”, *Die Welt der Slaven* 29 (1984), br. 8: 118-120. Njezini se žitelji spominju na nekoliko mjesta u spisu kao Bijeli Hrvati (ἄσπροι Χρωβάτοι: *DAI*, 30.72-73, 31.4) ili „Belohrovati“ (Βελοχρωβάτοι: *DAI*, 30.63, 72). Nakon Konstantina Bijeli se Hrvati spominju tek kasnije u *Nestorovoj kronici* iz 12. stoljeća, dok se naziv “Belohrovati” susreće samo u *DAI-ju*. Naziv vjerojatno potječe iz slavenskoga izvora (Skok, “Ortsnamenstudien”, 241; Aleksandar

će razmotreni ti dijelovi spisa, pri čemu nam cilj nije utvrditi povijesnost hrvatske pradomovine, o čemu postoje raznovrsna mišljenja,¹⁹ nego ustanoviti njezin

Loma, "Serbisches und kroatisches Sprachgut bei Konstantin Porphyrogenetos", *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 38 (1999-2000): 91-92), pri čemu se čini da su taj termin stvorili dalmatinski Hrvati kako bi svoje suplemenike na sjeveru mogli razlikovati od sebe nakon što su se odselili. O značenju boja u određenju pojedinih strana svijeta vidi: Herbert Ludat, "Farbenbezeichnungen in Völkernamen", *Saeculum* 4 (1953): 138-155; Omeljan Pritsak, "Orientierung und Farbsymbolik. Zu den Farbenbezeichnungen in den altaischen Völkernamen", *Saeculum* 5 (1954): 376-383; Gabriella Schubert, "Farben und ihre Manifestationen in Nomina Propria der Slavia und des Balkans", *Zeitschrift für Balkanologie* 31 (1995): 186-203.

¹⁹ Postojanje Bijele Hrvatske prema pisanim je vrelima neosporno, no u historiografiji nema jedinstvenoga stajališta oko toga gdje se ona nalazila. Među povjesničarima uglavnom prevladava mišljenje kako su Bijeli Hrvati nastanjivali područje sjeverno od Karpata u Galiciji, u današnjoj južnoj Poljskoj (Francesco Borri, "White Croatia and the Arrival of the Croats: An Interpretation of Constantine Porphyrogenitus on the Oldest Dalmatian History", *Early Medieval Europe* 19 (2011), br. 2: 216), odnosno Maloj Poljskoj sa sjedištem u Krakovu. (Usp. Rački, "Biela Hrvatska", 189; Hauptmann, "Dolazak Hrvata", 103, 110; Jenkins et al., *DAI Commentary*, 98, 116, 118; Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 30). Kunstmann ("Wer waren die Weisskroaten", 118-120) pradomovinu Hrvata vidi u Karantaniji, Nada Klaić ("Poganska stara ili vela Hrvatska cara Konstantina Porfirogeneta", *Croatica Christiana periodica* 12 (1988), br. 21: 49-62) locirala ju je između Velebita i Gvozda, dok Vjekoslav Klaić (*Povijest Hrvata: Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, svezak I. (Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana, 1899), 30) smatra da je Bijela Hrvatska Samova država. Otto Kronsteiner ("Gab es unter den Alpenlawen eine kroatische ethnische Gruppe?", *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 24 (1978): 137-157) i Walter Pohl ("Das Awarenreich und die „kroatischen“ Ethnogenesen", u: *Die Bayern und ihre Nachbarn*, Teil 1, ur. Herwig Wolfram i Andreas Schwarcz (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985), 293-298) podrobno objašnjavaju kako je malo vjerojatno da su Hrvati došli iz Zakarpaća. Drugačije, postmodernističke interpretacije nude Florin Curta, Danijel Dzino i Francesco Borri. F. Curta (*The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001)) pobija koncept zajedničkoga slavenskoga identiteta, njihova zajedničkoga podrijetla i masovnu seobu Slavena iz zajedničke postojbine u postrimsku Dalmaciju (prema: Danijel Dzino, "Novi pristupi izučavanju ranog hrvatskog identiteta", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 41 (2009): 41; usp. i Dzino, "'Becoming Slav', 'Becoming Croat': New Approaches in the Research of Identities in Post-Roman Illyricum", *Hortus Artium Medievalium* 14 (2008): 195-206). Prema Curti priča o dolasku Hrvata iz Bijele Hrvatske Porfirogenetova je fikcija i predstavlja "pokušaj racionaliziranja političkoga i etničkoga stanja u svjetlu onoga što je u Konstantinopolu sredinom 10. stoljeća bilo poznato o geografiji središnje Europe." (Citat iz: Florin Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 138.) D. Dzino ("Novi pristupi", 38; Dzino, "Pričam ti priču", 153-165; Dzino, *Becoming Slav, Becoming Croat: Identity Transformations in Post-Roman and Early Medieval Dalmatia* (Leiden; Boston: Brill, 2010), 104-117) Porfirogenetovu pripovijest o dolasku Hrvata u postrimsku Dalmaciju vidi kao pseudopovijesnu narativnu konstrukciju temeljenu na povijesnim sjećanjima proisteklima iz usmene predaje. F. Borri ("White Croatia", 204-231) tumači kako je čitavu priču o hrvatskome podrijetlu i seobi Porfirogenet osmislio po uzoru na Herodota i bugarsku *origo gentis*. Literatura o podrijetlu Hrvata i o njihovoj pradomovini Bijeloj Hrvatskoj kao i problematici njezine ubikacije veoma je bogata i iz toga razloga ponekad teško sintetizirajuća. Pored naslova navedenih u ovoj bilješci, neki od važnijih radova koji se dotiču ove problematike kao i općenito pitanja etnogeneze Hrvata su: Ferdo Šišić, "Ime Hrvat i Srbin i teorija o doseljenu Hrvata i Srba", *Godišnjica Nikole Čupića* 35 (1923): 1-32; Šišić, *Povijest Hrvata*, 236-265; Ljudmil Hauptmann, "Kroaten, Goten und Sarmaten", *Germanoslavica* 3 (1935): 95-127, 315-353; Šišić, "Seobe Hrvata", 30-61; Bogo Grafenauer, "Nekaj vprašanj iz dobe naseljavanja južnih Slovanov", *Zgodovinski časopis* 4 (1950):

smještaj po podacima u samome djelu, dakle, po mišljenju autora vijesti ili njegova izvora. Čini nam se razložnim pretpostaviti da su bizantskoga izaslanika o Bijeloj Hrvatskoj izvijestili upravo dalmatinski Hrvati, sudeći po nazivu *Bijela*, koji se u ostatku djela, a ni drugdje u bizantskim izvorima, ne sreće kao tipičan grčki naziv za zemlje, dočim se njime u Dalmaciji služi nešto kasnije i pop Dukljanin. U ovome istom 31. poglavlju, barem za vijest o svecu Martinu, Hrvati su i izriči-

23-126; Grafenauer, "Prilog kritici", 1-56; Grafenauer, "Hrvati u Karantaniji", *Historijski zbornik* 11-12 (1958-1959): 207-231; Grafenauer, "Proces doseljavanja Slovena na zapadni Balkan i u istočne Alpe", u: *Simpozijum „Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi južnih Slovena“ održan 24.-26. oktobra 1968. u Mostaru*, ur. Alojz Benac (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1969), 29-55; Margetić, "Konstantin Porfirogenet", 5-88; Mate Suić, "Ocjena radnje L. Margetić, 'Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata'", *Zbornik Historijskog zavoda JAZU* 8 (1977): 89-100; Nada Klaić, "O problemima stare domovine, dolaska i pokrštenja dalmatinskih Hrvata", *Zgodovinski časopis* 38 (1984), br. 4: 253-270; Peter Štih, "Karantanija = stara domovina Hrvatov?", *Zgodovinski časopis* 41 (1987), br. 3: 529-556; Walter Pohl, *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa, 567-822 n. Chr.* (München: C. H. Beck, 1988), 261 i dalje; Peter Štih, "K polemiki o vprašanju časa prihoda Hrvatov", *Zgodovinski časopis* 43 (1989), br. 1: 111-117; Lujo Margetić, "O nekim pitanjima naše rane srednjovjekovne povijesti", *Zgodovinski časopis* 44 (1990), br. 1: 119-124; Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 2. izdanje (Zagreb: Školska knjiga, 1975), 133-140; Neven Budak, "Die südslawischen Ethnogenesen an der östlichen Adriaküste im frühen Mittelalter", u: *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern*, Teil 1, ur. Herwig Wolfram i Walter Pohl (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990), 129-136; Omeljan Pritsak, "Kroatien und Kroaten während des neunten Jahrhunderts: das Entstehen einer christlichen Nation", u: *Počeci hrvatskog kršćanskog i društvenog života od VII. do kraja IX. stoljeća. Radovi Drugog međunarodnog simpozija o hrvatskoj crkvenoj i društvenoj povijesti, Split, 30. rujna – 5. listopada 1985.*, ur. Drago Šimundža (Split: Crkva u svijetu, 1990), 23-37; Ferjančić, "Dalmacija", 9-21; Radoslav Katičić, "Kunstmännovi lingvistički dokazi o seobi Slavena s juga na sjever", u: *Uz početke hrvatskih početaka*, 235-248; Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994); Lujo Margetić, "Neka pitanja etnogeneze Hrvata", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 28 (1995): 19-56; Walter Pohl, "Osnove hrvatske etnogeneze: Avari i Slaveni", u: *Etnogeneza Hrvata*, ur. Neven Budak (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995), 86-96; Neven Budak, "Tumačenje podrijetla Hrvata i najstarije povijesti Hrvata u djelima srednjovjekovnih pisaca", u: *Etnogeneza Hrvata*, 73-78, uz ostale priloge u istoj knjizi; Ferjančić, "Dolazak Hrvata", 117-154; Radoslav Katičić, "O podrijetlu Hrvata", u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost*, sv. I, ur. Ivan Supićić (Zagreb: HAZU; AGM, 1997), 149-167; Lujo Margetić, *Dolazak Hrvata. Ankunft der Kroaten*, (Split: Književni krug, 2001); Margetić, "Najnovija literatura o tzv. seobi Hrvata", *Rad HAZU* 40 (2002): 77-128; Radoslav Katičić, "Ime, podrijetlo i jezik Hrvata (Etnogeneza hrvatskoga naroda)", u: *Povijest Hrvata, knj. I. Srednji vijek*, ur. Franjo Šanjek (Zagreb: Školska knjiga, 2003), 39-46; Lujo Margetić, "O nekim pitanjima najstarije hrvatske povijesti", *Rad HAZU* 42 (2004): 19-99; Margetić, *Etnogeneza Hrvata i Slavena* (Split: Književni krug, 2007); Martin Eggers, "Das De administrando imperio des Kaisers Konstantinos VII. Porphyrogenetos und die historisch-politische Situation Südosteuropas im 9. und 10. Jahrhundert", *Ostkirchliche Studien* 56 (2007): 15-101; Денис Е. Алимов, "'Переселение' и 'крещение': к проблеме формирования хорватской этничности в Далмации" [Denis E. Alimov, "'Migration' and 'Conversion': On the Problem of the Making of the Croat Ethnicity in Dalmatia"], *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 2 (2008), br. 4: 94-116; Денис Е. Алимов, *Этногенез хорватов: формирование хорватской этнополитической общности в VII-IX вв.* (Санкт-Петербург: Нестор-История, 2016) [Denis E. Alimov, *Ethnogenesis of the Croats: The Making of the Croat Ethno-Political Community in the 7th-9th Centuries* (St. Petersburg: Nestor-Istoriya, 2016)].

to navedeni kao izvor.²⁰ Dakle, bez obzira na to je li Bijela Hrvatska uopće igdje ikada postojala pod tim imenom, uvjereni smo da su Hrvati u Dalmaciji u 9. i 10. stoljeću, zacijelo njihova vladajuća elita, svoje podrijetlo povezivali s nekim konkretnim prostorom na sjeveru, za koji su znali da je udaljen od mora mjesec dana hoda i da se to more zove Tamno more. Kao potporna analogija može poslužiti i podrijetlo Mihaela Viševića, vladara Zahumljana s područja Visle.²¹ Teško da je netko drugi (osim njega samoga i njegova roda) iznosio takvu obavijest. Ista hrvatska tradicija, ponešto izmijenjena, zadržala se u Dalmaciji sve do 13. stoljeća kada ju spominje Toma Arhiđakon:

“Iz krajeva Poljske došlo je s Totilom sedam ili osam uglednih plemena, koji se zovu Lingoni.”²²

Položaj Bijele Hrvatske prema *DAI*-ju

Krenut ćemo od same vijesti, odnosno od konca 31. poglavlja (*O Hrvatima i pokrajini u kojoj sada stanuju*), u kojemu je položaj hrvatske pradomovine, u usporedbi s ostalim dijelovima u spisu, kudikamo najpreciznije ocrtan time što se pored etnopolitičkih pojmova (poput Mađara, Franaka, Bijelih Srba i Pečenega) mjeri i točna udaljenost od mora te njegovo ime:

“Velika Hrovatija, imenovana i Bijela, nekrštena je do danas, kao i bližeći joj se Serbli. Podižu pak manje konjaništva, a slično i pješništva od Krštene Hrovatije jer su češće pljačkani od Franaka, Turaka i Pacinakita. Ali nisu stekli ni sagene ni kondure niti trgovačka plovila jer je more daleko; odanle naime do mora put je od trideset dana. A more, na koje silaze za trideset dana, jest ono zvano Tamno.”²³

²⁰ *DAI* 31.46-47: “Ὅν καὶ λέγουσιν οἱ αὐτοὶ Χρῳβάτοι θαύματα ἰκανὰ ποιῆσαι. “Za kojega kažu isti Hrvati da je učinio dosta čudâ.”

²¹ *DAI* 33.16-19: “Ὅτι ἡ γενεὰ τοῦ ἀνθυπάτου καὶ πατρικίου Μιχαήλ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Βουσεβούτζη, τοῦ ἄρχοντος τῶν Ζαχλοῦμων, ἦλθεν ἀπὸ τῶν κατοικοῦντων ἀβαπτίστων εἰς τὸν ποταμὸν Βίσλας, τοὺς ἐπονομαζομένους Λιτζίκη, καὶ ᾤκησεν εἰς τὸν ποταμόν, τὸν ἐπονομαζόμενον Ζαχλοῦμα. “Da je obitelj antipata i patricija Mihaela, sina Busebucina, vladara Zahumljana, došla od nekrštenih stanovnika na rijeci Bisli zvanih Licike i nastanila se na rijeci zvanoj Zahluma.”

²² Olga Perić, Mirjana Matijević Sokol, ur., *Toma Arhiđakon, Historia Salonitana* (Split: Književni krug Split, 2003), 32.5-6: “Venerant de partibus Poloniae, qui Lingones appellantur, cum Totila septem vel octo tribus nobilium.” Lingoni su bili keltsko pleme koje je živjelo uz rijeku Po, ali i slavensko pleme koje je živjelo na području današnje Poljske i očito je da Toma ovdje misli upravo na ove Lingone (prema Perić, Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon, Historia Salonitana*, 33, bilj. 4).

²³ *DAI* 31.83-91: “Ὅτι ἡ μεγάλη Χρῳβατία, ἡ καὶ ἄσπρη ἐπονομαζομένη, ἀβάπτιστος τυγχάνει μέχρι τῆς σήμερον, καθὼς καὶ οἱ πλησιάζοντες αὐτὴν Σέρβλοι. Ὀλιγώτερον δὲ καβαλλαρικὸν ἐκβάλλουσιν, ὁμοίως καὶ πεζικὸν παρὰ τὴν βαπτισμένην Χρῳβατίαν, ὡς συνεχέστερον πραιδευόμενοι παρὰ τε τῶν Φράγγων καὶ Τούρκων καὶ Πατζινακτικῶν. Ἄλλ’ οὐδὲ σαγήνας κέκτηνται, οὔτε κονδούρας, οὔτε

Obavijest o čestome mađarskom i franačkom pljačkanju Bijele Hrvatske u skladu je s podacima s početka poglavlja:

“Hrovati koji sada stanuju u krajevima Delmatije potječu od nekrštenih Hrovata, imenovanih i Bijelima, koji stanuju onkraj Turkije, a blizu Frangije i graniče sa Sklavima, nekrštenim Serblima.”²⁴

Najpreciznija je odrednica položaja prema Srbima; to je neposredno susjedstvo. U opisu položaja Franaka upotrijebljen je pojam “blizu” (πλησίον), koji, načelno gledajući, može imati šire značenje – ne mora značiti neposredan dodir, no u *DAI*-ju se glagolom izvedenim od iste osnove, “bližiti se” (πλησιάζειν), redovito označava baš susjedstvo.²⁵ U opisu nema Pečenega, koji (kao i Franci i Mađari) napadaju Bijele Hrvate.²⁶ S druge strane, ni u opisu pečeneške zemlje nema Hrovata, što bi potvrđivalo da nisu izravno graničili s njima:

“Treba znati da četiri plemena Pacinakita, naime tema Kuarcur, tema Siru-kalpej, tema Borotalmat i tema Bulacopon leže preko rijeke Danaprija prema istočnijim i sjevernijim krajevima gledajući na Uziju, Hazariju, Alaniju, Herson i ostale pokrajine. A ostala četiri plemena leže s ove strane rijeke Danaprija prema zapadnijim i sjevernijim krajevima, to jest tema Giazihopon bliži se Bulgariji, tema donje Gile bliži se Turkiji, tema Haraboj bliži se Rosiji, tema Iabdiertim bliži se pokrajinama obveznima na plaćanje nameta Rosiji, Ultimima, Derbleninima, Lenzeninima i ostalim Sklavima.”²⁷

ἐμπορευτικά πλοία, ὡς μήκοθεν οὐσης τῆς θαλάσσης ἀπὸ γὰρ τῶν ἐκεῖσε μέχρι τῆς θαλάσσης ὁδὸς ἔστιν ἡμερῶν λ'. Ἡ δὲ θάλασσα, εἰς ἣν διὰ τῶν λ' ἡμερῶν κατέρχονται, ἔστιν ἡ λεγομένη σκοτεινὴ.

²⁴ *DAI* 31.3-6: Ὅτι οἱ Χρωβάτοι, οἱ εἰς τὰ τῆς Δελματίας νῦν κατοικοῦντες μέρη, ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Χρωβάτων, τῶν καὶ ἄσπρων ἐπονομαζομένων, κατάγονται, οἵτινες Τουρκίας μὲν ἐκεῖθεν, Φραγγίας δὲ πλησίον κατοικοῦσι, καὶ συνοροῦσι Σκλάβοις, τοῖς ἀβαπτίστοις Σέρβλοις.

²⁵ Usp. opis Slavenija u 30.95-119 (osam puta), opis Mađarske u 40.41-44 (jednom) i opis pečeneške zemlje u 37.34-45 (četiri puta).

²⁶ Pečenezi su bili ratoborno nomadsko pleme iz srednje Azije, koji su, nakon što su se doselili u krajeve sjeverno od Kaspijskog jezera (između donje Volge, Dona i Urala), bili potisnuti od Hazara prema Crnome moru uz koje su u 10. i 11. stoljeću držali široka područja te bili stalna prijetnja ne samo Bizantu, s kojim su neko vrijeme bili u savezništvu, nego i ostalim susjednim narodima, pa tako i Bijelim Hrvatima (“Pečenezi”, u: *Hrvatska enciklopedija* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža), pristup ostvaren 4. 6. 2017., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47255>).

²⁷ *DAI* 37.34-45: Ἰστέον, ὅτι αἱ τέσσαρες τῶν Πατζινακτικῶν γενεαί, ἤγουν τὸ θέμα Κουαρτζιτζοῦρ καὶ τὸ θέμα Συρουκαλπέη καὶ τὸ θέμα Βοροταλμάτ καὶ τὸ θέμα Βουλατζοπόν, κείνται πέραν τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ πρὸς τὰ ἀνατολικώτερα καὶ βορειότερα μέρη, ἐναποβλέποντα πρὸς τε Οὐζίαν καὶ Χαζαριαν καὶ Ἀλανίαν καὶ τὴν Χερσῶνα καὶ τὰ λοιπὰ κλίματα. Αἱ δὲ ἄλλαι τέσσαρες γενεαὶ κείνται ἔνθεν τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ πρὸς τὰ δυτικώτερα καὶ ἀρκτικώτερα μέρη, τουτέστιν τὸ θέμα Γιαζιχοπὸν πλησιάζει τῇ Βουλγαρίᾳ, τὸ δὲ θέμα τοῦ κάτω Γύλα πλησιάζει τῇ Τουρκίᾳ, τὸ δὲ θέμα τοῦ Χαραβὸν πλησιάζει τῇ Ῥωσίᾳ, τὸ δὲ θέμα Ἰαβδιερτίμ πλησιάζει τοῖς ὑποφόροις χωρίοις χώρας τῆς Ῥωσίας, τοῖς τε Οὐλτίνοις καὶ Δερβλενίνοις καὶ Λενζενίνοις καὶ τοῖς λοιποῖς Σκλάβοις.

S navodom s početka 31. poglavlja u potpunu je suglasju i onaj iz 32. poglavlja (*O Srbima i zemlji koju sada nastavaju*) gdje anonimni pisac donosi opis položaja Bijele Srbije:

“Treba znati da Serbli potječu od nekrštenih Serbla, imenovanih i Bijelima, koji stanuju onkraj Turkije u kraju kod njih imenovanom Boiki, kojima se bliži Frangija i Velika, nekrštena Hrovatija, oslovljavana i Bijelom.”²⁸

Hrvatska i srpska matična zemlja, koje međusobno graniče, identično su opisane. Pri njihovoj su lokalizaciji upotrijebljeni isti iskazi: “blizu Frangije” govori o jednakome položaju prema Franačkoj, to jest da su im na zapadnoj strani susjedi Franci, i obje su “onkraj Turkije,” dakle s one strane Mađarske, što nedvojbeno upućuje na to da je u obama slučajevima riječ o slavenskomu prostoru sjeverno od Mađarske. Međutim, samo su Hrvati u izravnomu dodiru s Mađarima na jugu, s obzirom na dobrosusjedske odnose koji se spominju u 30. poglavlju.²⁹ Srbi bi, prema tome, morali živjeti negdje sjeverno od Hrvata. No, u opisu kraja u kojemu stanuju Bijeli Srbi, zbunjujući je jedan element – naziv Boiki, pri čijemu se tumačenju istraživači odlučuju za Bohemiju. Nećemo se ni ovdje upuštati u potragu za povijesnom istinom, no smatramo najvjerojatnijim da je opis Bijele Srbije srpska interpretacija njihova podrijetla, koja zacijelo ima nekakva dodira sa stvarnim postojanjem Srba – Soraba na zapadnoslavenskomu prostoru.³⁰

30. poglavlje (*Rasprava o tematu Dalmaciji*), koje pripovijeda o doseljenju Hrvata, smatra se kasnijom interpolacijom u dalmatinska poglavlja odnosno u *DAI*,³¹ no podaci se u njemu prilično podudaraju s onima iz 31. poglavlja. Tu se kazuje da Bijeli Hrvati stanuju “onkraj Bagivarije” (što se u hrvatskoj historiografiji uglavnom poistovjećuje s Bavarskom³²) i “prema Frangiji,” a podložni su franačkomu

²⁸ *DAI* 32.2-6: Ἰστέον, ὅτι οἱ Σέρβλοι ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Σέρβλων, τῶν καὶ ἄσπρων ἐπονομαζόμενων, κατάγονται, τῶν τῆς Τουρκίας ἐκεῖθεν κατοικούντων εἰς τὸν παρ’ αὐτοῖς Βοῖκι τόπον ἐπονομαζόμενον, ἐν οἷς πλησιάζει καὶ ἡ Φραγγία, ὁμοίως καὶ ἡ μεγάλη Χρωβατία, ἡ ἀβάπτιστος, ἡ καὶ ἄσπρη προσαγορευομένη.

²⁹ Vidi niže u nastavku rada.

³⁰ Rački (“Biela Hrvatska”, 163) je smatrao da se Porfirogenet prevario kada je Srbe smjestio u Češku jer su oni samo dopirali do nje, a razlog pogreške bio bi carevo slabo razlikovanje dvaju naroda. I Dvornik (u Jenkins et al., *DAI Commentary*, 131) predlaže slično rješenje smatrajući kako su Srbi u Češkoj “ozbiljna netočnost.”

³¹ Bury, “Rasprava”, 96-98; Jenkins et al., *DAI Commentary*, 4, 97-99. Polazeći od Buryjeve ideje o kasnijoj interpolaciji, Curta (*The Making of the Slavs*, 64-67; Curta, *Southeastern Europe*, 137-138) zaključuje da je 30. poglavlje sastavio drugi autor nakon Porfirogenetove smrti 959. godine. O jezičnim i stilskim razlikama između 30. poglavlja s jedne te 29. i 31.-36. s druge strane vidi Lončar, “Filološka analiza”, 98-105.

³² Usp. Ferjančić, *Vizantiski izvori*, 30, bilj. 80. Da se pod pojmom “Bagivarije” krije Bavarska, pokušao je 1880. godine interpretirati Rački (“Biela Hrvatska”, 146-147) priklonivši se Šafaříku, koji je prvi ponudio takvo čitanje (Pavol Jozef Šafařík, *Slovanské starožitnosti II* (Praha, 1865), IV, § 31, pristup ostvaren 20. 5. 2017., https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1787/Safarik_Slovanske-starozitnosti-II/4). Isto misle i Hauptmann (“Seobe Hrvata i Srba”, 32) i Grafenauer (“Prilog kritici”, 20-21), koji dodaje da

kralju Otonu te su u prijateljskim odnosima s “Turcima,” kako Konstantin naziva Mađare. Iz tih je krajeva, prema Konstantinovu navodu, dio Bijelih Hrvata pod vodstvom petorice braće i dviju sestara doselio u Dalmaciju, odnosno u krajeve koje danas nastanjuju Hrvati.³³

Porfirogenet ime Bavarske piše latinskim oblikom *Bavaria* jer je njegov izvjestitelj vjerojatno dolazio sa zapada pa mu je stoga Bijela Hrvatska mogla biti “s one strane Bavarske.” Međutim, taj naziv u literaturi nije jednoznačno prepoznat. I. Lučić čita ga kao Βαβαροπεια, slavenski “Babie gore,” “a tim imenom neki nazivaju Karbate koji razgraničuju Poljsku od Ugarske” u ošvićimskom okrugu, prema kartografu Örtellu (Ivan Lučić, *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*, prev. Bruna Kuntić-Makvić (Zagreb: Latina et Graeca VPA, 1986), 297; usp. i Bruna Kuntić-Makvić, “Kako je Ivan Lučić prikazao dolazak Slavena u djelu *De regno Dalmatiae et Croatiae*”, *Historijski zbornik* 38 (1985), br. 1: 141-142, 160-161). Isto je mišljenje iznio i Sakač (“Pravo značenje naziva”, 335) tvrdeći da je to “po svoj prilici *Babigareja*, to jest *Babje gore*.” Drugačije je tumačenje ponudio Armin Pavić (*Cara Konstantina VII. Porfirogenita De administrando imperio. Glave 29-36* (Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, 1906), 29, bilj. 1) smatrajući da su Hrvati prebivali “iza Bablje gore na Kupi.” Kunstmann (“Wer waren die Weisskroaten”, 118-120) kao rješenje za Hrvatsku onkraj Bavarske spominje Karantaniju. Tumačenje Porfirogenetove “Bagivarije” do dana-današnjega nije uvjerljivo objašnjeno.

³³ Nijedno od sedam imena hrvatske braće i sestara u ranosrednjovjekovnim zapisima nije potvrđeno kao hrvatsko osobno ime, osim Hrvat, točnije Hrvatini (Marko Kostrenčić, Jakov Stipišić, Miljen Šamšalović, ur., *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: Listine godina 743-110* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1967), 121: *Chrobatinus* (1070. god.); Kostrenčić, Stipišić, Šamšalović, *Diplomatički zbornik*, 150: *Luthstrach, frater Chroatini* (1070-76. god.); Kostrenčić, Stipišić, Šamšalović, *Diplomatički zbornik*, 157: *Uchedrach, filio Chroatini* (poslije 1076. god.)). Radoslav Katičić, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja* (Zagreb: Matica hrvatska, 1998), 225, navodi primjere iz 15. stoljeća po kojima je Hrvatini kao individuativ označavao pojedinoga pripadnika roda. Šišić, *Povijest Hrvata*, 276-279, zaključuje da su, ako je Hrvat etnonim, i ostala braća i sestre morala značiti isto. Lingvisti se uglavnom slažu da imena nisu slavenska. Finski slavist Jooseppi J. Mikkola (“Avarica”, *Archiv für slavische Philologie* 41 (1927): 158-160) dokazuje da su Tuga i Buga česta turska imena te na kraju zaključuje da su imena avarska pretpostavljajući da su Avari turskoga podrijetla. Gyula Moravcsik (*Byzantinoturcica II*, 3. izdanje (Leiden: E. J. Brill, 1983), 97, 161, 164, 178, 203, 317) prihvaća Mikkolino tumačenje u vezi Tuge i Buge i ne sumnja da su i ostala imena turska, ali nije siguran da su avarska. Karel Oštir (“K predslavanski etnologiji Zakarpatja”, *Etnolog* 1 (1926 – 1927): 28-34) smatra da su imena predslavenska i da ih treba povezati s jezikom predslavenskoga stanovništva u Zakarpatju, dok se Petar Skok (“Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena. II. Analiza Porfirogenitova srp.-hrv. onomastičkog materijala”, *Starohrvatska prosvjeta* N. S. 1 (1927), br. 3-4: 188-189) priklanja Mikkolinu mišljenju da su imena vođa Hrvata tursko-avarska. I Kronsteiner, “Gab es unter”, 140-141, smatra da imena vođa hrvatskih plemena sadrže turske etimone. O interpretaciji imena vidi i: Henri Grégoire, “L’Origine et le nom des Croates et des Serbes”, *Byzantion* 17 (1944-1945): 88-118; Pohl, “Das Awarenreich”, 294-298; Pohl, “Osnove hrvatske etnogeneze”, 86-96; Margetić, “Neka pitanja etnogeneze”, 38-42, s pregledom mišljenja te zaključkom da se “može nazrijeti stanovita *communis opinio* da su imena braće i sestara, vođa Hrvata, turskoga porijekla.” (Citat iz: Margetić, “Neka pitanja etnogeneze”, 40.) Bitan zajednički motiv petoro braće ima i bugarska priča pa se pomišlja i na njezin utjecaj na hrvatsku predaju, s razlikom u tome što je najstariji brat ostao na prvotnome mjestu, dok su se ostali sa svojim ljudstvom razišli na različite strane (Šišić, *Povijest Hrvata*, 271-272; Margetić, Neka pitanja etnogeneze, 42-49). Što se tiče tumačenja etimologije imena Hrvat, najraširenija je teza o iranskomu podrijetlu: Max Vasmer, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slawen I. Die Iranier in Südrussland* (Leipzig: Markert & Petters, 1923); Stjepan Krizin Sakač, “Iranische Herkunft des kroatischen Volksnamens”, *Orientalia Christiana Periodica* 15 (1949): 313-340. Grégoire (“L’Origine”, 88-118) smatra da su Hrovat iz *De adm. imp.*, protobugarski vladar Kuvrat iz Nicefora i Teofana te Ku-

“Hrovati pak u to doba stanovahu onkraj Bagivarije gdje su sada Belohrovati. Jedna pak obitelj odvojivši se od njih, naime petoro braće: Kluka, Lobel, Kosenc, Muhlo i Hrovat te dvije sestre, Tuga i Buga, sa svojim ljudstvom dođu u Delmatiju i nađu Avare u posjedu te zemlje.”³⁴

“A ostali Hrovati ostanu prema Frangiji i zovu se sada Belohrovati, to jest Bijeli Hrovati, imajući vlastita vladara. Podložni su pak Otu, velikomu kralju Frangije koja se zove i Saksija, i nekršteni su, ženeći se i prijateljujući s Turcima.”³⁵

Zemljopisna lokacija hrvatske pradomovine označena je ovdje stilizacijama “s druge strane Bavarske” i “prema Franačkoj,” kojima se posve jasno ocrtavaju dvije strane zamišljenoga zemljopisnog prostora – sjeverno od Bavarske i istočno od Franačke odnosno Saske, dok bi prijateljski odnosi s Mađarima podrazumijevali njihovu blizinu upućujući na njihovo jugoistočno susjedstvo. Riječ je, dakle, opet o prostoru Češke. Pod imenom Oton, koje prati apozicija “veliki kralj Frangije koja se zove i Saksija,” prepoznaje se Oton I. Veliki, istočnofranački kralj koji je 962. godine u Rimu okrunjen za cara, a podložnost Bijelih Hrvata tomu franačkom vladaru morala bi svakako ukazivati na vrijeme nakon 950. godine kada je Oton I. podvrgao češkoga kneza Boleslava I., koji je prepoznat kao Konstantinov vladar Bijelih Hrvata.³⁶

U usporedbi s vijestima o hrvatskoj pradomovini iz 31. i 32. poglavlja, teško je dokučiti zašto se ovdje umjesto “s one strane Mađarske” (Τουρκίας μὲν ἐκεῖθεν) pojavljuje “s one strane Bavarske” (ἐκεῖθεν Βαγιβαρείας). Jedini zadovoljavajući odgovor ponudio je Bogo Grafenauer obrazloživši to na način da je pisac došao do novih podataka odnekud zapadnije, najvjerojatnije iz Venecije.³⁷

ver iz *Čuda sv. Dimitrija* ista osoba. Turkolog Andreas Tietze (“Kroaten ein türkisches Ethnonym?”, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 25 (1979): 140-142) ukazuje na lingvističku povezanost imena Hrvat s imenom protobugarskoga vladara Kuvrata. O ovoj problematici (pored navedenih rasprava) vidi i: Stjepan K. Sakač, “O kavkasko-iranskom podrijetlu Hrvata”, *Život* 8 (1937): 1-25; Sakač, “Historijski razvoj imena „Hrvat“ od Darija I. do Konstantina Porfirogeneta”, *Život* 23 (1942): 3-21; Heinrich Kunstmann, “Über den Namen der Kroaten”, *Die Welt der Slaven* 27 (1982): 131-136; Alemko Gluhak, *Porijeklo imena Hrvat* (Zagreb: A. Gluhak, 1990); Alemko Gluhak, “Podrijetlo imena Hrvat”, *Jezik* 37 (1990), br. 5: 129-138; Heinrich Kunstmann, *Die Slawen: ihr Name, ihre Wanderung nach Europa und die Anfänge der russischen Geschichte in historisch-onomastischer Sicht* (Stuttgart: Steiner, 1996), 35-39.

³⁴ DAI 30.61-67: Οἱ δὲ Χρωβάτοι κατῴκουν τηνικαῦτα ἐκεῖθεν Βαγιβαρείας, ἔνθα εἰσὶν ἀρτίως οἱ Βελοχρωβάτοι. Μία δὲ γενεὰ διαχωρισθεῖσα ἐξ αὐτῶν, ἦγουν ἀδελφοὶ πέντε, ὃ τε Κλουκάς καὶ ὁ Λόβελος καὶ ὁ Κοσέντζης καὶ ὁ Μουχλῶ καὶ ὁ Χρωβάτος καὶ ἀδελφαὶ δύο, ἡ Τουγά καὶ ἡ Βουγά, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτῶν ἦλθον εἰς Δελματίαν, καὶ εὔρον τοὺς Ἄβαρας κατέχοντας τὴν τοιαύτην γῆν.

³⁵ DAI 30.71-75: Οἱ δὲ λοιποὶ Χρωβάτοι ἔμειναν πρὸς Φραγγίαν, καὶ λέγονται ἀρτίως Βελοχρωβάτοι, ἦγουν ἄσπροι Χρωβάτοι, ἔχοντες ἴδιον ἄρχοντα· ὑπόκεινται δὲ Ἰτω, τῷ μεγάλῳ ῥηγὶ Φραγγίας, τῆς καὶ Σαξίας, καὶ ἀβάπτιστοι τυγχάνουσιν, συμπενθερίας μετὰ τοὺς Τούρκους καὶ ἀγάπας ἔχοντες.

³⁶ Bury, “Rasprava DAI”, 96; Jenkins et al., *DAI Commentary*, 97.

³⁷ Grafenauer, “Prilog kritici”, 20-21.

I dok se u hrvatskim lokalizacijama pradomovine kao južni susjedi obvezno pojavljuju Mađari, u obrnutoj perspektivi Bijelih Hrvata nema. U spisu se o mađarskim susjedima govori u dvama poglavljima, 13. i 40. Na početku 13. poglavlja (*O narodima koji su na domaku Turaka*) car navodi sljedeće:

“Da su Turcima susjedni ovi narodi: prema zapadnijoj im strani Frangija, prema sjevernijoj Pacinakiti i prema južnoj strani Velika Moravija, to jest zemlja Sfindoploka, koja je bila sasvim uništena od tih Turaka i od njih osvojena. A prema gorama Turcima su susjedi Hrovati.”³⁸

Mađarima su, dakle, na zapadu susjedi Franci, na sjeveru Pečenezi, na jugu Velika Moravska, no dvojbena je hrvatsko susjedstvo “prema gorama” jer nas dovodi u nedoumicu o kojim se Hrvatima radi – Bijelim ili Dalmatinskim.³⁹ Usporedba

³⁸ *DAI*, 13.3-8: “Ὅτι τοῖς Τούρκοις τὰ τοιαῦτα ἔθνη παράκεινται· πρὸς μὲν τὸ δυτικώτερον μέρος αὐτῶν ἡ Φραγγία, πρὸς δὲ τὸ βορειότερον οἱ Πατζινακίται, καὶ πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος ἡ μεγάλη Μοραβία, ἥτοι ἡ χώρα τοῦ Σφενδοπλόκου, ἥτις καὶ παντελῶς ἠφανίσθη παρὰ τῶν τοιοῦτων Τούρκων, καὶ παρ’ αὐτῶν κατεσχέθη. Οἱ δὲ Χρωβάτοι πρὸς τὰ ὄρη τοῖς Τούρκοις παράκεινται.

³⁹ Bury (“*Rasprava DAI*”, 132-133) je tekst 13. poglavlja protumačio na taj način da južnu stranu treba čitati kao zapadnu, a da bilješka potječe iz vremena Leona VI. kada Mađari još nisu bili prešli na desnu obalu Dunava i uništili Veliku Moravsku. Pritom bi rečenica o njezinoj propasti bila carev dodatak. Isto mišljenje preuzima i Manojlović (“*Studija četvrta*”, 106-107, 111, 114-115) ostavljajući otvorenim osnovno pitanje - jesu li ti Hrvati oni na jugu ili Bijeli? Prema Hauptmannu (“*Dolazak Hrvata*”, 102-103) ovdje je riječ o Bijelim Hrvatima jer za Južne Hrvate – između Bugara, Moravljana i Franaka – nema mjesta. Moravcsik (u: Jenkins et al., *DAI Commentary*, 62-63) pak misli da je Porfirogenetov izvor ovdje pomiješao Veliku s Južnom Moravskom u današnjoj Srbiji, a Hrvati bi svakako bili oni sjeverni. Jenkins (*DAI Commentary*, 7) prihvaća ovu pretpostavku, no ide korak dalje nudeći mogućnost da je u prijepisu ispao redak zbog homeoteleuta gdje bi on mogao glasiti: καὶ πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος ἡ Χρωβάτια. ἦν δὲ ποτε ὁ τόπος ἡ μεγάλη Μοραβία κτλ. „I prema južnoj strani Hrovatija. A to mjesto bijaše nekoć Velika Moravija itd.” Na taj bi način tekst bio u skladu s poglavljem 40.41-44 na kojemu se, po njegovu mišljenju, i temelji. Lujo Margetić (“*Pitanja iz najstarije povijesti Zagrebačke biskupije i Slavonije*”, *Croatica Christiana periodica* 18 (1994), br. 34: 18) također naginje Jenkinsovu tumačenju, ali predlaže drugačiju popunu: ἡ Βουλγαρία· ἐκεῖ δὲ πρότερον ἦ κτλ. “Bulgarija; ondje pak prije bijaše itd.” Šišić – povezujući ovo mjesto s jednim odlomkom iz 40. poglavlja – vjeruje kako je u obama slučajevima riječ o doseljenim Hrvatima te kako su s Mađarima grančili negdje oko Drave, nedaleko od planina Macelja, Ivančice, Kalnika i Bilogore, odbijajući teze mađarskih stručnjaka o Gvozdu ili Velikoj i Maloj Kapeli s ličkom Plješevicom. On se poziva pritom na hrvatski odlazak u Ilirik i Panoniju i na to što se u 30. poglavljju pri opisu hrvatskih granica nigdje ne navode Mađari (Šišić, *Povijest Hrvata*, 405-407, bilj. 12; dijelom slično, a dijelom s proširenom argumentacijom Margetić, “*Pitanja iz najstarije povijesti*”, 41-46). Do sličnih je zaključaka došla i Klaić (*Povijest Hrvata*, 277-278) izrazivši se nešto općenitijom formulacijom o gorju “u dravsko-savskom međurječju.” Goldstein (*Hrvatski rani srednji vijek*, 284-286) također vjeruje da je riječ o Hrvatima na jugu. I Herwig Wolfram (“*The Image of Central Europe in Constantine VII Porphyrogenitus*”, u: *Constantine VII Porphyrogenitus and His Age: Second International Byzantine Conference, Delphi, 22-26 July 1987*, ed. Athanasios Markopoulos (Athens, 1989), 10) smatra da su Hrvati iz 13. poglavlja, kao i oni iz 40., Južni Hrvati. U vezi s kontroverznom lokacijom Velike Moravske vidi recentnu raspravu Hrvoja Gračanina, “*Ljetopis popa Dukljanina i južni smještaj Moravske Kneževine*”, u: *Spomenica dr Tibora Živkovića*, ur. Irena R. Cvijanović i Srdan Rudić (Beograd: Istorijski institut, 2016), 193-201.

ovoga mjesta s poglavljem 40.41-44, čiji prijevod donosimo u nastavku, govorila bi u korist Dalmacije iako nije posve isključena ni bjelohrvatska hipoteza.⁴⁰

“Bliže su pak Turcima prema istočnoj strani Bulgari, gdje ih rastavlja rijeka Istar zvana i Danuvij, prema sjevernoj Pacinakiti, prema zapadnijoj Franci, a prema južnoj Hrovati.”⁴¹

U ovome su opisu zastupljene sve četiri strane svijeta – Pečenezi na sjeveru, Franci na zapadu, Bugari na istoku i Hrvati na jugu. Mađarski susjedi na zapadu i sjeveru isti su kao i u 13. poglavlju, a podatak da su Hrvati južno od Mađara svako bi podupirao tumačenje da i u 13. poglavlju nije riječ o Bijelim Hrvatima nego onima u Dalmaciji.⁴² Čini se, dakle, da su pri opisu mađarskoga okruženja dani samo glavni orijentiri, od bitnoga političkog i vojnog značenja bilo za same Mađare, bilo za Bizant. Da to nije podroban opis, pokazuje dio po kojemu bi Franci i Pečenezi bili susjedi ako su Franci zapadno, a Pečenezi sjeverno od Mađara, što povijesno nije točno, a ne pojavljuje se ni u gore navedenu opisu pečeneške zemlje, kojoj se na dijelu zapadno od Dnjepra kao obližnji narodi spominju Bugari, Mađari, Rusi i njima podložna slavenska plemena. Ako se Bijela Hrvatska nije nalazila u Češkoj ili uopće nije postojala, sasvim sigurno postojala je Boleslavova država na sjeverozapadu od Mađarske, no ni ona se u ovim opisima ne spominje.

Uzevši sve u obzir, mislimo da su dalmatinski Hrvati pokazivali na Češku kao zemlju svoga podrijetla. Može li se s takvom interpretacijom povezati Tomin navod o poljskoj pradomovini, koji prihvaćaju mnogi stariji istraživači? Zacijelo da. Češka je najjača zapadnoslavenska kneževina nakon propasti Moravske i već kao takva poželjan je orijentir, bilo kao izravna lokacija ili kao obližnji, politički vidljiv prostor. Južna Poljska, osim toga, u Boleslavljevoj je interesnoj sferi, što je pokazao njezinim osvajanjem nakon pobjede nad Mađarima 955. godine. A u opis Bijele Hrvatske dobro bi se uklapala i po tome što je do sredine 10. stoljeća nekrštena. Zato ćemo u pokušaju izračuna daljine do Tamnoga mora uzeti u obzir obje mogućnosti, Češku i južnu Poljsku, odnosno njihova središta – Prag i Krakov.

⁴⁰ Manojlović, “Studija četvrta”, 114-115.

⁴¹ *DAI* 40.41-44: Πλησιάζουσι δὲ τοῖς Τούρκοις πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς ὁ Ἰστρος, ὁ καὶ Δανούβιος λεγόμενος ποταμός, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Πατζινακίται, πρὸς δὲ τὸ δυτικώτερον οἱ Φράγγοι, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ Χρωβάτοι.

⁴² Prije na Južne nego na Bijele Hrvate mogla bi se odnositi i vijest o bijegu Velikomoravljana nakon mađarske invazije iz poglavlja 41.21-25: Ἐλθόντες οἱ Τοῦρκοι τούτους παντελῶς ἐξωλόθρευσαν, καὶ ἐκράτησαν τὴν ἑαυτῶν χώραν, εἰς ἣν καὶ ἀρτίως οἰκοῦσιν. Καὶ οἱ ὑπολειφθέντες τοῦ λαοῦ διεσκορπίσθησαν, προσφυγόντες εἰς τὰ παρακείμενα ἔθνη, εἰς τε τοὺς Βουλγάρους καὶ Τούρκους καὶ Χρωβάτους καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη. “Došavši Turci njih (sc. Moravljane) sasvim iskorijeniše i ovladaše svojom zemljom, u kojoj i odskora stanuju. Preostalo ljudstvo bijaše rasuto pobjegavši u susjedne narode – u Bulgare, Turke, Hrovate i u ostale narode.”

Mjerna jedinica “dan hoda” i njezina refleksija u *DAI*-ju, 31.90-91

Nakon što smo odredili zemljopisni položaj Bijeke Hrvatske, drugo pitanje koje valja riješiti jest što znači “dan hoda.” Stari su Grci udaljenost iskazivali u broju dana koji je bio potreban da se izvede put. Nakon što je u uporabu uveden stadij kao glavna mjera za mjerenje duljine puta, koju su kasnije preuzeli i Rimljani, udaljenost se i dalje izražavala danima hoda, ali na taj način da je dan hoda bio preračunat u odgovarajući broj stadija koje je putnik odnosno čovjek dobre tjelesne kondicije mogao prijeći u jednome danu. Prema Herodotu i Pauzaniji dan hoda na kopnu za jednoga je putnika iznosio 180 ili 200 stadija, dok je vojska u pohodu dnevno mogla prevaliti oko 150 stadija.⁴³ Jedan je stadij činilo šesto grčkih stopa, bez obzira na to kolika je bila njezina duljina. Kako je postojalo nekoliko vrsta stopa (najmanja od 29,57 cm do najveće od 33,3 cm), sukladno tomu, najmanji bi stadij iznosio 177,4 metra, a najveći 199,8 metara.⁴⁴ Prema tome, putnik je po danu mogao prijeći udaljenost od oko 32 do 40 kilometara, a vojska nešto manju, od 26,6 do 30 kilometara. To bi, dakle, vrijedilo za antiku.

Bizantinci su naslijedili antičke grčke mjere kombinirajući ih s rimskima, koje su bile u upotrebi u Bizantskome Carstvu, te ih prilagodivši zahtjevima svojega vremena. Čini se da je stopa od 31,23 cm, kojom su se služili prilikom izgradnje Aje Sofije u Konstantinopolu, bila standardna u istočnome dijelu Carstva (uz raspon od 30,8 do 32 cm).⁴⁵ U tome bi slučaju duljina stadija bila 187,3 metra. No, udaljenost koja se mogla prijeći u jednome danu hoda nije uvijek bila ista; ona je varirala ovisno o prijevoznome sredstvu, o tome je li se putovalo na kopnu ili moru, o vremenskim uvjetima i tako dalje. Tako je carska poštanska služba (*cursus publicus* ili δημόσιος δρόμος), kojom su se prenosile vijesti važne za funkcioniranje Carstva i kojoj su na raspolaganju bili državni konji ili kočije, dnevno mogla prijeći od 65 do 105 kilometara po danu, s prosječnom brzinom od oko osamdeset kilometara po danu.⁴⁶ U ostalim je slučajevima putovanje trajalo mnogo sporije.

⁴³ William Smith, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities* (Boston: Little, Brown and Company, 1859), 755, 1056.

⁴⁴ Frederick Norman Pryce et al., “Measures”, u: *The Oxford Classical Dictionary*, Third revised edition (Oxford: Oxford University Press, 2003), 942-943.

⁴⁵ Otto Mazal, *Handbuch der Byzantinistik* (Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1989), 189; Erich Schilbach, “Measures”, u: *The Oxford Dictionary of Byzantium* (New York; Oxford: Oxford University Press, 1991), 1325; Erich Schilbach, “Pous”, u: *The Oxford Dictionary of Byzantium* (New York; Oxford: Oxford University Press, 1991), 1708. Usp. i osnovne naslove za bizantsku metrologiju: Erich Schilbach, *Byzantinische Metrologie* (München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1970) i Schilbach, *Byzantinische metrologische Quellen* (Düsseldorf: Brücken-Verlag, 1970).

⁴⁶ A. M. Ramsay, “The Speed of the Roman Imperial Post”, *Journal of Roman Studies* 15 (1925): 68-69, 73; C. W. J. Eliot, “New Evidence for the Speed of the Roman Imperial Post”, *Phoenix* 9 (1955) br. 2: 76 i dalje. Usp. i Oswald A. W. Dilke, “Itineraries and Geographical Maps in the Early and Late Roman Empire”, u: *The History of Cartography*. Volume 1, ed. John B. Harley and David Woodward (Chicago; London, 1987), 239.

Tovarne životinje poput deva i magaraca kretale su se brzinom ljudskoga hoda, a volovi su mogli prijeći oko 3,2 kilometra po satu.⁴⁷ Za dan hoda standardni Schilbachov priručnik navodi samo dva (i to kasnobizantska) primjera, od kojih jedan i ne uzima u obzir smatrajući da pisac njime pokazuje neujednačenu duljinu koja se može prijeći za jedan dan. Drugi izvor daje vrijednost dana hoda od 28 milja, što bi bilo jednako 224 stadija. Premda se čini da odnos milja i stadija nije sasvim točan,⁴⁸ u današnjemu sustavu to bi bilo oko 45 kilometara.

Ako je putnik u jednome danu mogao prevaliti od 180 do 200 stadija, trideset dana hoda – preračunato u stadije – daje između 5400 i 6000 stadija, što iznosi 958 do 1199 kilometara, odnosno 32 do 40 kilometara po danu mjereno antičkom mjerom ili 1011 do 1124 kilometra, odnosno 33,7 do 37,4 kilometra po danu mjereno bizantskom mjerom.

Pitanje je, međutim, čija je mjera “dan hoda” iz naše vijesti. Njezin izvor je, kako smo već zaključili, najvjerojatnije hrvatski ili “bjelohrvatski.” No druge, slične slavenske vijesti iz srednjega vijeka nisu nam poznate. Možemo jedino pretpostaviti da je riječ o približno ujednačenoj i šire prihvaćenoj mjeri. Nije sigurno riječ o bizantskoj poštanskoj službi i njezinoj brzini putovanja. Po izričaju samoga opisa nije teško zaključiti kako je posrijedi ustaljen trgovački put.

Kako bismo pregledali udaljenost Bijeke Hrvatske od dvaju mora, poslužiti ćemo se Googleovom satelitskom kartom,⁴⁹ načelno uzimajući da su današnje ceste kraće od starih, što znači da bi trebalo očekivati manji broj kilometara od onoga što daju naši stadiji. Naime, današnja tehnika gradnje cesta neusporedivo lakše premošćuje prirodne prepreke i skraćuje pravce nego što se to radilo u starini i u srednjemu vijeku. Također, nije nam cilj točno utvrđivanje starih putova jer bi to moralo biti novo istraživanje, nego mjerimo najkraće današnje cestovne udaljenosti pretpostavljajući da su one u nekoj, približno podudarnoj, mjeri kraće od srednjovjekovnih.⁵⁰

⁴⁷ A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602. Volume II* (Oxford: Basil Blackwell, 1964), 842; Anna Avramea, “Land and Sea Communications, Fourth–Fifteenth Centuries”, u: *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, ed. Angeliki E. Laiou (Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2002), 61.

⁴⁸ Schilbach, *Byzantinische Metrologie*, 36.

⁴⁹ U obzir smo svaki put uzeli najkraći smjer koji nam je Googleova karta ponudila od ishodišne točke do cilja.

⁵⁰ Budući da nam nisu dostupni podaci o starim putovima na području današnje Češke i Poljske, pokušali smo, usporedbe radi, utvrditi odnos duljine između antičkih i današnjih cestovnih pravaca prema podacima koje donosi *Tabula Peutingeriana*. U nekim su slučajevima duljine antičkih i današnjih putova podjednake, poput relacije Beograd – Sofija, koja je iznosila 264 rimskih milja, to jest 390,7 kilometara (prema: Gavro A. Škrivanić, “Jugoslavenske zemlje na Pojtingerovoj karti”, u: *Monumenta cartographica Jugoslaviae I*, ur. Relja Novaković (Beograd: Istorijski institut, 1974), 44), a danas 393 kilometra ili Zadar – Solin – Risan – Drač, koja je iznosila 425 rimskih milja, odnosno 629 kilometara (prema: Škrivanić, “Jugoslavenske zemlje”, 47, 50-51), a danas 621 kilometar. Međutim, ima i primjera

Najistočnija točka od koje mjerimo udaljenost Bijele Hrvatske do najveće luke na Baltičkomu moru, Gdanjska jest grad Krakov, a najzapadnija Prag. Tako od Gdanjska do Krakova – kraćim putem preko Łódźa – udaljenost iznosi 590 kilometara, a dužim preko Varšave 653 kilometra, odnosno gotovo upola manje od preračunatih stadija (trideset dana hoda = 5400 – 6000 stadija = 958 – 1199 km). Podijelivši te kilometre s trideset dana, dobivamo raspon od 19,6 do 21,7 kilometara po danu, što je osjetno sporiji tempo od antičkoga i bizantskoga, no ako se ima na umu da su stari putovi bili duži i zaobilazniji od današnjih, onda je razlika dnevno prijeđenoga puta u stvarnosti manja nego što nam to pokazuje račun. S druge strane, najkraći smjer od Krakova preko Lavova do Odese na Crnome moru broji 1139 kilometara, što je gotovo jednako našim stadijskim kilometrima, a dvostruko dulje nego relacija Krakov – Gdanjsk. Podijeljeno s trideset dana hoda to bi iznosilo oko 38 kilometara dnevno.

Kada najkraću udaljenost od Praga do Gdanjska, koja je za dvije petine manja od preračunatih stadija a broji 712 kilometara, podijelimo s trideset dana hoda, dobivamo 23,7 kilometara po danu, što bi bila mjera slična onoj iskazanoj u izračunu udaljenosti između Krakova i Gdanjska od 21,7 kilometara po danu. S druge strane, podijelimo li s trideset dana hoda udaljenost od Praga do Odese, koja iznosi 1671 kilometar, dobivamo još brži dnevni tempo od 55,7 kilometara po danu u usporedbi s 38 kilometara iz relacije Krakov – Odesa.

I već bi se tu moglo zaključiti – pod uvjetom da se Bijela Hrvatska zamišljala u Češkoj i(li) južnoj Poljskoj i pod uvjetom da je dan hoda iznosio u prosjeku oko 35 kilometara – da se pod *Tamnim morem* misli prije na Baltičko nego na Crno more jer smatramo nemogućim da se srednjovjekovna duljina puta do mora poklapa s današnjim najkraćim cestovnim pravcem. Srednjovjekovni put u načelu mora biti dulji, pogotovo na većim udaljenostima gdje današnja tehnika dolazi više do izražaja u skraćivanju razdaljine.

Ostali primjeri “dana hoda” u *DAI-ju* s osvrtom na druge bizantske i nebizantske izvore iz 10. stoljeća i ranije

Osvrnimo se sada na ostala mjesta u *DAI-ju* na kojima se pojavljuje “dan hoda.” Sigurnost našega zaključka djelomice opterećuje činjenica što u spisu postoji

gdje su današnje udaljenosti znatno kraće od antičkih, poput one od Skoplja do Soluna, koja danas iznosi 234 kilometra, dok je u antici iznosila 200 rimskih milja ili 296 kilometara (prema: Škrivanić, “Jugoslovenske zemlje”, 54). No, čini se da rimske ceste u načelu nisu dobar primjer za usporedbu. Tako Ivo Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji* (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1974), 27 i *passim*, kaže da su “rimske ceste uvijek težile da što lakšim, a u isti mah i što kraćim pravcem svladaju prostor” bez puno brige za povezivanjem usputnih naselja. Za jednu od glavnih cesta, *Salonae – Argentaria*, izričito kaže da je kraća od suvremene, kao i za mnoge druge dionice.

samo jedan primjer usporediv s našim, u kojemu se odražava ista mjerna jedinica. Nalazi se u 42. poglavlju gdje je iskazan razmak između Dunava i Sarkela, utvrde na ušću Dona ili nešto iznad,⁵¹ koji iznosi šezdeset dana hoda, to jest dvostruko više nego od Bijele Hrvatske do Tamnoga mora:

“A od rijeke Danuvija do prije rečenoga kastruma Sarkela put je od šezdeset dana.”⁵²

Od Galačija u Rumunjskoj, prvoga većeg grada prije utoka Dunava u Crno more, do Rostova na utoku Dona u Rusiji najkraći cestovni pravac iznosi 1152 kilometra, dakle gotovo dvostruko više u odnosu na smjer Krakov – Gdanjsk, što znači da je odnos isti to jest da se, po svemu sudeći, mjerilo istom mjerom. Kada 1152 kilometra podijelimo sa šezdeset dana, dobit ćemo 19,2 kilometra po danu, što je jednako dnevno prijeđenoj kilometraži iz relacije Krakov – Gdanjsk (19,6 km). Otvoreno je pitanje čija je i ta mjera, bizantska ili (nekoga od) pricrnomorskih naroda, ali je znakovito da bi se mogla poklapati s “baltičkom” ako je naša pretpostavka ispravna.

Izvan *DAI-ja* potvrdu Konstantinova mjerenja nismo uspjeli pronaći u ostalim bizantskim izvorima iz 10. stoljeća gdje se mjerna jedinica „dan hoda“ ili ne pojavljuje ili se pojavljuje, ali s nedefiniranim točkama ishodišta i cilja pa ju nije moguće pretočiti u konkretne mjere.⁵³ No, čini se da se istom ili vrlo sličnom mjerom iz 31. i 42. poglavlja spisa *DAI-ja* poslužio jedan nebizantski izvor iz 10. stoljeća. Radi se o arapskome trgovcu i putopiscu Ibrahimu Ibn Jakubu, koji kaže da je Prag udaljen od Krakova tri tjedna hoda:

“Što se pak tiče Boleslavove zemlje, ona je duga od grada Barage do grada Krakve tri tjedna hoda i dužinom graniči sa zemljama Turaka.”⁵⁴

Najkraći današnji put od Praga do Krakova dug je 511 kilometara, što podijeljeno na dvadeset i jedan dan iznosi 24,3 kilometra. To je dosta blizu dnevnoj brzini koju smo dobili na izmjerenoj udaljenosti Krakov – Gdanjsk (21,7 km), odnosno, gotovo identično mjerenju od Praga do Gdanjska s dnevnom brzinom od 23,7

⁵¹ Prema: Manojlović, “Studija četvrta”, 18 i bilj. 2. Slično Rački, “Biela Hrvatska”, 144; Georgije Ostrogorski, *Povijest Bizanta 324.-1453.*, prev. Marina Miladinov i Kiril Miladinov (Zagreb: Golden marketing, 2002), 110 (u prijevodu pogrešno “Dunav” umjesto Don); Gluhak, *Porijeklo imena*, 124, bilj. 59. U Jenkins et al., *DAI Commentary*, 155, stoji da je položaj utvrde otkriven blizu sela Tsimliansk na lijevoj obali Dona. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, pak, donosi podatak da je Sarkel danas identificiran s ruševinama blizu mjesta Cimljanskaja (Omeljan Pritsak, “Sarkel”, u: *The Oxford Dictionary of Byzantium* (New York; Oxford: Oxford University Press, 1991), 1843).

⁵² *DAI* 42.55-56: Ἀπὸ δὲ τοῦ Δανουβέως ποταμοῦ μέχρι τοῦ προρρηθέντος κάστρου, τοῦ Σάρκελ ὁδὸς ἔστιν ἡμερῶν ξ΄.

⁵³ Pretragu smo izvršili u digitalnoj bazi *Thesaurus linguae Graecae* (TLGe).

⁵⁴ Friedrich Westberg, “Ibrāhīm’s-Ibn-Ja’kūb’s Reisebericht über die Slawenlände aus dem Jahre 965.”, *Zapiski Imperatorskoj akademii nauk’ po istoriko-filologičeskomu otděleniju* 3 (1898), br. 4: 53, § 1, 1 i dalje prema: Hauptmann, “Dolazak Hrvata”, 93 i bilj. 32 i 37.

kilometara. I u tome se slučaju može postaviti pitanje čija je mjera dan hoda. Arapska zacijelo nije, prije će biti lokalna, dakle upravo s prostora na kojemu se po navodima *DAI-ja* nalazila Bijela Hrvatska. A to svakako daje sigurnost našem zaključku da *Tamno more* uistinu jest Baltičko jer bi se duljine prijeđenoga puta u danu gotovo poklapale u dvama nezavisnim izvorima.

Mjeru vrlo blisku ovoj nalazimo, pak, kod Prokopija, bizantskoga povjesničara iz 6. stoljeća, koji na jednome mjestu u svome djelu *De bellis* navodi udaljenost od Bizancija do ušća Dunava, koja iznosi dvadeset i osam dana hoda:

“Da je od Bizantija do ušća Istra dvadeset i osam dana hoda.”⁵⁵

Podijelimo li najkraću udaljenost od Istanbula do Murighiola na samoj delti Dunava, koja iznosi 752 kilometra, s dvadeset i osam dana, dobit ćemo brzinu od 27 kilometara po danu.⁵⁶

U preostalim se primjerima “dana hoda” iz *DAI-ja*, čini se, mjeri drugom mjerom.⁵⁷ U 40. poglavlju dane su dvije kraće udaljenosti: tri dana hoda od Beograda do Trajanova mosta (u današnjemu Kladovu u Srbiji) i dva dana hoda od Srijemske Mitrovice do Beograda:

“Beograda je na tri dana od istoga (sc. Trajanova) mosta.”⁵⁸

“Onaj Sermij zvani, udaljen dva dana puta od Belegrade.”⁵⁹

Međutim, usporedbom današnjih najkraćih cestovnih pravaca dobiva se posve drugačiji odnos: od Beograda do Kladova ima 246 kilometara (prateći Dunav do Smedereva i od Golupca), što podijeljeno s tri dana hoda iznosi 82 kilometra po danu, a do Srijemske Mitrovice 74 kilometra, što podijeljeno s dva dana hoda iznosi 37 kilometara po danu. Objašnjenje, koje je već ponudio Gavro Manojlović, moglo bi se sastojati u tome što je u prvome iskazu posrijedi putovanje rijekom.⁶⁰ Jer, ako se od Srijemske Mitrovice krene samo približno uz Savu preko

⁵⁵ Procopius, *De bellis*, III, 1.10.6-7 (izdanje Gerhard Wirth (post J. Haury), ed., *Procopii Caesariensis opera omnia*, vol. 1-2 (Leipzig: Teubner, 1:1962, 2:1963)): “Ὅτι ἐκ Βυζαντίου μὲν ἐς τὰς τοῦ Ἰστροῦ ἐκβολὰς ἡμερῶν ἔστιν ὁδὸς δύο καὶ εἴκοσιν.

⁵⁶ Na *Tabuli Peutingeriani* ucrtan je put koji je vodio od Bospora do antičkoga naselja Halmyrisa na delti Dunava (nekoliko kilometara zapadno od današnjega Murighiola u Rumunjskoj).

⁵⁷ Primjer iz 37. poglavlja, posvećenoga Pečenezima, gdje su izmjerene udaljenosti od susjednih država, nismo uzeli u obzir jer nisu točno određene ni točke ishodišta ni cilja (*DAI* 37.45-48: Ἀπόκισται δὲ ἡ Πατζινακία ἐκ μὲν Οὐζίας καὶ Χαζαρίας ὁδὸν ἡμερῶν πέντε, ἐκ δὲ Ἀλανίας ὁδὸν ἡμερῶν ἕξ, ἀπὸ δὲ Μορδίας ὁδὸν ἡμερῶν δέκα, ἀπὸ δὲ Ῥωσίας ὁδὸν ἡμέρας μίας, ἀπὸ δὲ Τουρκίας ὁδὸν ἡμερῶν τεσσάρων, ἀπὸ δὲ Βουλγαρίας ὁδὸν ἡμέρας τὸ ἡμισυ. “Zemlja Pacinakita udaljena je od Uzije i Hazarije pet dana hoda, od Alanije šest, od Mordije deset, od Rosije jedan, od Turkije četiri i od Bulgarije pola dana hoda.”

⁵⁸ *DAI* 40.29: “Ἐπειτα καὶ ἡ Βελέγραδα ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν τῆς αὐτῆς γεφύρας.

⁵⁹ *DAI* 40.31-32: Ἔστιν τὸ Σέρμιον ἐκεῖνο λεγόμενον, ἀπὸ τῆς Βελεγράδας ὁδὸν ἔχον ἡμερῶν δύο.

⁶⁰ Manojlović, “Studija četvrta”, 9.

Šapca i Obrenovca, put iznosi oko 125 kilometara, što je već odnos jedan naprama dva u usporedbi s Trajanovim mostom, a kada bi se izmjerili sami riječni tokovi, odnos bi bio još bliži onome iz teksta. Brzina kojom je trebalo ploviti bila bi pritom od najmanje 62,5 do čak 82 kilometra na dan, što bi bilo moguće jedino danonoćnom plovidbom nizvodno ili ako je riječ o bizantskoj poštanskoj službi, čija je prosječna brzina bila 80 kilometara po danu.

Sličan primjer nalazimo u 42. poglavlju gdje je iskazana udaljenost od Soluna do Beograda:

“Treba znati da od Tesalonike do rijeke Danuvija, na kojemu je kastrum nazivan Beograd, jest put od osam dana, ako tko i ne putuje brzo, nego s odmorom.”

U osam dana trebalo bi prijeći 652 kilometra, dakle putovati brzinom od 81,5 kilometara na dan. U prethodnim je istraživanjima Josef Marquart predložio ispravak Porfirogenetovih osam u “15,5 dana jakih dnevnih marševa po 46 km ili 19 običnih po 37,5 km,”⁶¹ dok Manojlović i Moravcsik vjeruju da je razmak savladiv u roku ako ga prelazi bizantska specijalna državna služba.⁶²

Istu mjeru, gdje je vrlo vjerojatno posrijedi dnevna brzina koju je mogla prevaliti bizantska poštanska služba, osim kod maloprije spomenutoga Prokopija, nalazimo i kod Fotija (9. stoljeće). Oba pisca navode da su Bospor i Herson bili udaljeni dvadeset dana hoda:

“Između Bosporosa i Hersona, koji su međusobno udaljeni dvadeset dana hoda.”⁶³

“Bosporos, primorski grad koji se nalazi s lijeve strane kada se ulazi u more zvano Gostoljubivo, udaljen je od Hersona, posljednjega grada unutar Rimskog Carstva, dvadeset dana hoda.”⁶⁴

U obama primjerima mjerimo najkraću udaljenost od Istanbula do nekoć antičkoga grada Hersona, a danas Sevastopola na poluotoku Krimu. Ona iznosi 1709 kilometara, što podijeljeno s dvadeset dana hoda daje 85,45 kilometara.

⁶¹ Citat iz: Josef Marquart, *Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge* (Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1903), 241.

⁶² Manojlović, “Studija četvrta”, 9-10; Jenkins et al., *DAI Commentary*, 154.

⁶³ Photius, *Bibliotheca*, codex 63, 23a.28-29 (izdanje Immanuel Bekker, ed., *Photii Bibliotheca* (Berolini: typis et impensis Ge. Reimeri, 1824)): Μεταξύ Βοσπόρου καὶ Χερσῶνος, αἱ διέχουσιν ἀλλήλων ὁδὸν ἡμερῶν εἴκοσι.

⁶⁴ Procopius, *De bellis*, I, 12.7.1-4: Ἔστι δὲ πόλις ἐπιθαλασσία ἢ Βόσπορος, ἐν ἀριστερᾷ μὲν ἐσπλέοντι τὸν Εὐξείνου καλούμενον πόντον, Χερσῶνος δὲ πόλεως, ἥ γῆς τῆς Ῥωμαίων ἐσχάτη ἐστίν, ὁδῶ διέχουσα ἡμερῶν εἴκοσι.

Još se jedan primjer blizak ovima također nalazi kod Prokopija kada se navodi udaljenost od Hersona do ušća Dunava:

“Od grada Hersona do ušća rijeke Istar, koju zovu i Danuvij, put je od deset dana hoda.”⁶⁵

Duljina najkraćega puta između Sevastopola i Izmajila na delti Dunava u Ukrajini danas iznosi 804 kilometra, što podijeljeno s deset dana hoda daje 80,4 kilometra po danu.⁶⁶

Zaključak

Uzevši sve u obzir, prvo to da „thalassa skoteine“ nije bizantski naziv za Crno more, uz još nekoliko pretpostavki – da je, naime, Bijela Hrvatska prema *DAI-ju* zamišljena u Češkoj i/ili južnoj Poljskoj, da je jedna inačica dana puta iznosila oko 35 kilometara te da su današnje cestovne udaljenosti između dviju točaka u načelu kraće od srednjovjekovnih, pogotovo na duljim relacijama – zaključili bismo kako mjera od trideset dana hoda bolje pristaje Baltičkome nego Crnome moru. Svjesni smo da uz tolike pretpostavke zaključak nije ni izdaleka siguran.

⁶⁵ Procopius, *De bellis*, VIII, 5.29.1-3: Ἐκ δὲ Χερσῶνος πόλεως ἐς τὰς ἐκβολὰς ποταμοῦ Ἰστρου, ὃν καὶ Δανούβιον καλοῦσιν, ὁδὸς μὲν ἐστὶν ἡμερῶν δέκα.

⁶⁶ Osim u *DAI-ju* u ostalim djelima povezanim s Porfirogenetom „dan hoda“ nalazimo još samo na jednome mjestu, u *Excerpta de legationibus*, gdje se mjeri udaljenost od Niša do Dunava od pet dana hoda: „U Nišu (...) koji je čovjeku dobre tjelesne kondicije udaljen pet dana hoda od rijeke Istar.“ (Constantinus Porphyrogenitus, *De legationibus*, 579.30-33 (izdanje Carl de Boor, ed., *Excerpta historica iussu imp. Constantini Porphyrogeniti confecta*, vol. 1: *excerpta de legationibus* (Berolini: apud Weidmannos, 1903)): Ἐν Ναϊσσῶ (...) πέντε ἡμερῶν ὁδὸν εὐζώνῳ ἀνδρὶ τοῦ Ἰστρου ἀπέχουσιν ποταμοῦ.) Iako nije precizirana točka na Dunavu, najvjerojatnije je riječ o putu koji je od Niša vodio do Arčara ili Vidina na Dunavu u Bugarskoj, što iznosi 150 kilometara, a podijeljeno s pet dana daje oko trideset kilometara po danu.

Objavljeni izvori i literatura

АЛИМОВ, Денис Е. “‘Переселение’ и ‘крещение’: к проблеме формирования хорватской этничности в Далмации” [Alimov, Denis E. “‘Migration’ and ‘Conversion’: On the Problem of the Making of the Croat Ethnicity in Dalmatia”]. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 2 (2008), br. 4: 94-116.

АЛИМОВ, Денис Е. *Этногенез хорватов: формирование хорватской этнополитической общности в VII–IX вв.* Санкт-Петербург: Нестор-История, 2016. [Alimov, Denis E. *Ethnogenesis of the Croats: The Making of the Croat Ethno-Political Community in the 7th-9th Centuries.* St. Petersburg: Nestor-Istorija, 2016].

Avramea, Anna. “Land and Sea Communications, Fourth–Fifteenth Centuries”. U: *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, edited by Angeliki E. Laiou, 57-90. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2002.

Beaud, Béatrice. “Le savoir et le monarque: Le traité sur les nations de l’empereur byzantine Constantin VII Porphyrogénète”. *Annales ESC* 45 (1990), br. 3: 551-564.

Bojanovski, Ivo. *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji.* Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1974.

Borri, Francesco. “White Croatia and the Arrival of the Croats: An Interpretation of Constantine Porphyrogenitus on the Oldest Dalmatian history”. *Early Medieval Europe* 19 (2011), br. 2: 204-231.

Budak, Neven. “Die südslawischen Ethnogenesen an der östlichen Adriaküste im frühen Mittelalter”. U: *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern*, Teil 1, uredili Herwig Wolfram i Walter Pohl, 129-136. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990.

Budak, Neven. *Prva stoljeća Hrvatske.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.

Budak, Neven, ur. *Etnogeneza Hrvata.* Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995.

Budak, Neven. “Tumačenje podrijetla Hrvata i najstarije povijesti Hrvata u djelima srednjovjekovnih pisaca”. U: *Etnogeneza Hrvata*, uredio Neven Budak, 73-78. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995.

Budak, Neven. “Identities in Early Medieval Dalmatia (Seventh – Eleventh Centuries)”. U: *Franks, Northmen, and Slavs: Identities and State Formation in Early Medieval Europe*, edited by Ildar H. Garipzanov, Patrick J. Geary and Przemysław Urbańczyk, 223-241. Turnhout: Brepols, 2008.

Bury, John B. "Rasprava De administrando imperio". Preveo Šandor Lochmer. *Vjestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva* 10 (1908), 91-144. Izvorni engleski tekst Bury, John B. "The Treatise De administrando imperio". *Byzantinische Zeitschrift* 15, 517-577.

Curta, Florin. *The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Curta, Florin. *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Dilke, Oswald A. W. "Itineraries and Geographical Maps in the Early and Late Roman Empire." U: *The History of Cartography*. Volume 1, edited by John B. Harley and David Woodward, 239. Chicago; London, 1987.

Dzino, Danijel. "Becoming Slav, Becoming Croat: New Approaches in the Research of Identities in Post-Roman Illyricum". *Hortus Artium medievalium* 14 (2008): 195-206.

Dzino, Danijel. "Novi pristupi izučavanju ranog hrvatskog identiteta". *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 41 (2009): 33-54.

Džino, Danijel. "Pričam ti priču: ideološko-narativni diskursi o dolasku Hrvata u *De administrando imperio*". *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 42 (2010): 153-165.

Dzino, Danijel. *Becoming Slav, Becoming Croat: Identity Transformations in Post-Roman and Early Medieval Dalmatia*. Leiden – Boston: Brill, 2010.

Eggers, Martin. "Das *De administrando imperio* des Kaisers Konstantinos VII. Porphyrogenetos und die historisch-politische Situation Südosteuropas im 9. und 10. Jahrhundert". *Ostkirchliche Studien* 56 (2007): 15-101.

Eliot, C. W. J. "New Evidence for the Speed of the Roman Imperial Post". *Phoenix* 9 (1955) br. 2: 76-80.

Ferjančić, Božidar, ur. *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom II. Beograd: Naučna knjiga, 1959.

Ferjančić, Božidar. "Dalmacija u spisu *De administrando imperio* – vrela i putevi saznanja". *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 29-30 (1991): 9-21.

Ferjančić, Božidar. "Dolazak Hrvata i Srba na Balkansko poluostrvo (osvrt na nova tumačenja)". *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 35 (1996): 117-154.

Fine, John V. A. "Croats and Slavs: Theories about the Historical Circumstances of Croats' Appearance in the Balkans". *Byzantinische Forschungen* 26 (2000): 205-218.

Fine, John V. A. *When Ethnicity did not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006.

Gluhak, Alemko. *Porijeklo imena Hrvat*. Zagreb: A. Gluhak, 1990.

Gluhak, Alemko. "Podrijetlo imena Hrvat". *Jezik* 37 (1990), br. 5: 129-138.

Goldstein, Ivo. *Hrvatski rani srednji vijek*. Zagreb: Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995.

Gračanin, Hrvoje. "Ljetopis popa Dukljanina i južni smještaj Moravske Kneževine". U: *Spomenica dr Tibora Živkovića*, uredili Irena R. Cvijanović i Srđan Rudić, 193-201. Beograd: Istorijski institut, 2016.

Grafenauer, Bogo. "Nekaj vprašanj iz dobe naseljavanja južnih Slovanov". *Zgodovinski časopis* 4 (1950): 23-126.

Grafenauer, Bogo. "Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenuju Hrvata". *Historijski zbornik* 5 (1952), br. 1-2: 1-56.

Grafenauer, Bogo. "Hrvati u Karantaciji". *Historijski zbornik* 11-12 (1958-1959): 207-231.

Grafenauer, Bogo. "Proces doseljavanja Slovena na zapadni Balkan i u istočne Alpe". U: *Simpozijum „Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi južnih Slovena“ održan 24.-26. oktobra 1968. u Mostaru*, uredio Alojz Benac, 29-55. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1969.

Grégoire, Henri. "L'Origine et le nom des Croates et des Serbes". *Byzantion* 17 (1944-1945): 88-118.

Hallenberg, Jonas. *Numismata orientalia: aere expressa, breviqve explanatione enodata*. Upsaliae: Palmblad & C., 1822.

Hauptmann, Ljudmil. "Dolazak Hrvata". U: *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva*, 86-127. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1925.

Hauptmann, Ljudmil. "Kroaten, Goten und Sarmaten". *Germanoslavica* 3 (1935): 95-127, 315-353.

Hauptmann, Ljudmil. "Seobe Hrvata i Srba". *Jugoslovenski istorijski časopis* 3 (1937), br. 1-4: 30-61.

Jenkins, Romilly J. H.; Dvornik, Francis; Lewis, Bernard; Moravcsik, Gyula; Obolensky, Dimitri; Runciman, Steven, ed. *Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio. A Commentary*. London: University of London, 1962.

Jones, A. H. M. *The Later Roman Empire 284-602*. Volume II. Oxford: Basil Blackwell, 1964.

Katičić, Radoslav. "Filološka razmatranja uz izvore o začecima hrvatske države". U: *Uz početke hrvatskih početaka: filološke studije o našem najranijem srednjovjekovlju*, uredio Radoslav Katičić, 37-50. Split: Književni krug, 1993.

Katičić, Radoslav. "Kunstmannovi lingvistički dokazi o seobi Slavena s juga na sjever". U: *Uz početke hrvatskih početaka: filološke studije o našem najranijem srednjovjekovlju*, uredio Radoslav Katičić, 235-248. Split: Književni krug, 1993.

Katičić, Radoslav. "Počeci hrvatske povijesti kao filološki problem". U: *Uz početke hrvatskih početaka: filološke studije o našem najranijem srednjovjekovlju*, uredio Radoslav Katičić, 249-252. Split: Književni krug, 1993.

Katičić, Radoslav. "Podrijetlo Hrvata kao znanstveni problem". U: *Uz početke hrvatskih početaka: filološke studije o našem najranijem srednjovjekovlju*, uredio Radoslav Katičić, 253-266. Split: Književni krug, 1993.

Katičić, Radoslav. "O podrijetlu Hrvata". U: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost*, sv. I, uredio Ivan Supićić, 149-167. Zagreb: HAZU; AGM, 1997.

Katičić, Radoslav. *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska, 1998.

Katičić, Radoslav. "Ime, podrijetlo i jezik Hrvata (Etnogeneza hrvatskoga naroda)". U: *Povijest Hrvata, knj. I. Srednji vijek*, uredio Franjo Šanjek, 39-46. Zagreb: Školska knjiga, 2003.

Klaić, Nada. "O problemima stare domovine, dolaska i pokrštenja dalmatinskih Hrvata". *Zgodovinski časopis* 38 (1984), br. 4: 253-270.

Klaić, Nada. "Najnoviji radovi o 29., 30. i 31. poglavlju u djelu *De administrando imperio* cara Konstantina VII. Porfirogeneta". *Starohrvatska prosvjeta* 15 (1985): 31-60.

Klaić, Nada. "Poganska stara ili vela Hrvatska cara Konstantina Porfirogeneta". *Croatica Christiana periodica* 12 (1988), br. 21: 49-62.

Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 2. izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 1975.

Klaić, Vjekoslav. *Povijest Hrvata: Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, svezak I. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana, 1899.

Kostrenčić, Marko; Stipišić, Jakov; Šamšalović, Miljen, ur. *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Svezak I: Listine godina 743-110*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1967.

Kronsteiner, Otto. "Gab es unter den Alpenlawen eine kroatische ethnische Gruppe?". *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 24 (1978): 137-157.

Kunstmann, Heinrich. "Über den Namen der Kroaten". *Die Welt der Slaven* 27 (1982): 131-136.

Kunstmann, Heinrich. "Wer waren die Weisskroaten, des byzantinischen Kaisers Konstantinos Porphyrogenetos?". *Die Welt der Slaven* 29 (1984), br. 8: 111-122.

Kunstmann, Heinrich. *Die Slawen: ihr Name, ihre Wanderung nach Europa und die Anfänge der russischen Geschichte in historisch-onomastischer Sicht*. Stuttgart: Steiner, 1996.

Kuntić-Makvić, Bruna. "Kako je Ivan Lučić prikazao dolazak Slavena u djelu *De regno Dalmatiae et Croatiae*". *Historijski zbornik* 38 (1985), br. 1: 131-66.

Loma, Aleksandar. "Serbisches und kroatisches Sprachgut bei Konstantin Porphyrogenetos". *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 38 (1999 – 2000): 87-161.

Lončar, Milenko. "Porfirogenetova seoba Hrvata pred sudom novije literature". *Diadora* 14 (1992), 375-448.

Lončar, Milenko. "Filološka analiza Porfirogenetovih vijesti o Hrvatima". Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zadru Sveučilišta u Splitu, 2002.

Lučić, Ivan. *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*. Prevela Bruna Kuntić-Makvić. Zagreb: Latina et Graeca VPA, 1986.

Ludat, Herbert. "Farbenbezeichnungen in Völkernamen". *Saeculum* 4 (1953): 138-155.

Manojlović, Gavro. "Studije o spisu „De administrando imperio“ Konstantina VII. Porfirogenita. Prva studija, osnovna". *Rad JAZU* 182 (1910): 1-65; "Studija druga". *Rad JAZU* 186 (1911): 35-103; "Studija treća". *Rad JAZU* 186 (1911): 104-184; "Studija četvrta: Iz sjeverne politike carstva". *Rad JAZU* 187 (1911): 1-132.

Margetić, Lujo. "Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata". *Zbornik Historijskog zavoda JAZU* 8 (1977): 5-88.

Margetić, Lujo. "Još o dolasku Hrvata". *Historijski zbornik* 38 (1985), br. 1: 227-240.

Margetić, Lujo. "Još o pitanju vremena dolaska Hrvata". *Zgodovinski časopis* 41 (1987), br. 3: 234-240.

Margetić, Lujo. "O nekim pitanjima naše rane srednjovjekovne povijesti". *Zgodovinski časopis* 44 (1990), br. 1: 119-124.

Margetić, Lujo. "Još o vijestima Konstantina Porfirogeneta o dolasku Hrvata". *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 36 (1994): 7-23.

Margetić, Lujo. "Pitanja iz najstarije povijesti Zagrebačke biskupije i Slavonije". *Croatica Christiana periodica* 18 (1994), br. 34: 1-50.

Margetić, Lujo. "Neka pitanja etnogeneze Hrvata". *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 28 (1995): 19-56.

Margetić, Lujo. *Dolazak Hrvata. Ankunft der Kroaten*. Split: Književni krug, 2001.

Margetić, Lujo. "Najnovija literatura o tzv. seobi Hrvata". *Rad HAZU* 40 (2002): 77-128.

Margetić, Lujo. "O nekim pitanjima najstarije hrvatske povijesti". *Rad HAZU* 42 (2004): 19-99.

Margetić, Lujo. *Etnogeneza Hrvata i Slavena*. Split: Književni krug, 2007.

Marquart, Josef. *Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge*. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1903.

Mazal, Otto. *Handbuch der Byzantinistik*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1989.

Meursius, Iohannes, ed. *Constantini imperatoris Porphyrogeniti De administrando imperio ad Romanum f. Lugduni Batavorum: Ex officina typographica Ioannis Balduini*, 1611.

Migne, Jacques Paul, ed. *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca*. Paris, 1864.

Mikkola, Jooseppi J. "Avarica". *Archiv für slavische Philologie* 41 (1927): 158-160.

Moravcsik, Gyula, ed.; Jenkins, Romilly J. H., transl. *Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio*. Washington: Dumbarton Oaks, 1967.

Moravcsik, Gyula. *Byzantinoturcica II*, 3. izdanje. Leiden: E. J. Brill, 1983.

Ostrogorski, Georgije. *Povijest Bizanta 324.-1453*. Preveli Marina Miladinov i Kiril Miladinov. Zagreb: Golden marketing, 2002.

Oštir, Karel. "K predslovanski etnologiji Zakarpatja". *Etnolog* 1 (1926 – 1927): 1-35.

Pariat, Philippe. "Les échanges en océan Indien á la période antique". Pristup ostvaren 5. 2. 2018, <http://aphgreunion.free.fr/articlepariat.htm>.

Pavić, Armin. *Cara Konstantina VII. Porfirogenita De administrando imperio*. Glave 29-36. Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, 1906.

"Pečenezi". U: *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 4. 6. 2017. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47255>.

Perić, Olga; **Matijević Sokol**, Mirjana, ur. *Toma Arhiđakon, Historia Salonitana*. Split: Književni krug Split, 2003.

Pohl, Walter. "Das Awarenreich und die „kroatischen“ Ethnogenesen". U: *Die Bayern und ihre Nachbarn*, Teil 1, uredili Herwig Wolfram i Andreas Schwarcz, 293-298. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985.

Pohl, Walter. *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa, 567-822 n. Chr.* München: C. H. Beck, 1988.

Pohl, Walter. "Osnove hrvatske etnogeneze: Avari i Slaveni". U: *Etnogeneza Hrvata*, uredio Neven Budak, 86-96. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995.

Pritsak, Omeljan. "Orientierung und Farbsymbolik. Zu den Farbenbezeichnungen in den altaischen Völkernamen". *Saeculum* 5 (1954): 376-383.

Pritsak, Omeljan. "Kroatien und Kroaten während des neunten Jahrhunderts: das Entstehen einer christlichen Nation". U: *Počeci hrvatskog kršćanskog i društvenog života od VII. do kraja IX. stoljeća. Radovi Drugog međunarodnog simpozija o hrvatskoj crkvenoj i društvenoj povijesti, Split, 30. rujna – 5. listopada 1985.*, uredio Drago Šimundža, 23-37. Split: Crkva u svijetu, 1990.

Pritsak, Omeljan. "Sarkel". U: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1843. New York; Oxford: Oxford University Press, 1991.

Pryce, Frederick Norman et al. "Measures". U: *The Oxford Classical Dictionary*, Third revised edition, 942-943. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Rački, Franjo. "Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku povijest srednjega vijeka". *Književnik* 1 (1864): 35-77.

Rački, Franjo, ur. *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia*. Zagrabiae: Sumptibus Academiae scientiarum et artium, 1877.

Rački, Franjo. "Biela Hrvatska i Biela Srbija". *Rad JAZU* 52 (1880): 141-189.

Ramsay, A. M. "The Speed of the Roman Imperial Post". *Journal of Roman Studies* 15 (1925): 60-74.

Sakač, Stjepan Krizin. "O kavkasko-iranskom podrijetlu Hrvata". *Život* 8 (1937): 1-25.

Sakač, Stjepan Krizin. "Pravo značenje naziva „bijela“ i „crvena“ Hrvatska". *Život* 19 (1938), br. 6: 332-338.

Sakač, Stjepan Krizin. "Historijski razvoj imena „Hrvat“ od Darija I. do Konstantina Porfirogeneta". *Život* 23 (1942): 3-21.

Sakač, Stjepan Krizin. "Iranische Herkunft des kroatischen Volksnamens". *Orientalia Christiana Periodica* 15 (1949): 313-340.

Schilbach, Erich. *Byzantinische Metrologie*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1970.

Schilbach, Erich. *Byzantinische metrologische Quellen*. Düsseldorf: Brücken-Verlag, 1970.

Schilbach, Erich. "Measures". U: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1325-1326. New York; Oxford: Oxford University Press, 1991.

Schilbach, Erich. "Pous". U: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1708. New York; Oxford: Oxford University Press, 1991.

Schubert, Gabriella. "Farben und ihre Manifestationen in Nomina Propria der Slavia und des Balkans". *Zeitschrift für Balkanologie* 31 (1995): 186-203.

Signes Codoñer, Juan. *El De administrando imperio de Constantino Porfirogéneto. Problemas de estructura y composición de la obra*. Salamanca: Universidad de Salamanca – Facultad de filología, 1989.

Signes Codoñer, Juan. "Los eslavos en las fuentes bizantinas de los siglos IX-X: el *De administrando imperio* de Constantino VII Porfirogéneto". *Ilu. Revista de Ciencias de las Religiones* 13 (2004), 115-131.

Skok, Petar. "Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena. I. Filologičke kombinacije cara Konstantina". *Starohrvatska prosvjeta* N. S. 1 (1927), br. 1-2: 60-76.

Skok, Petar. "Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena. II. Analiza Porfirogenitova srp.-hrv. onomastičkog materijala". *Starohrvatska prosvjeta* N. S. 1 (1927), br. 3-4: 161-196.

Skok, Petar. "Ortsnamestudien zu *De administrando imperio* des Kaisers Constantin Porphyrogenetos". *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 4 (1928): 213-244.

Smith, William. *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. Boston: Little, Brown and Company, 1859.

Sode, Claudia. "Untersuchungen zu *De administrando imperio* Kaiser Konstantins VII Porphyrogenetos". *Poikila Byzantina* 13 (1994): 149-260.

Suić, Mate. "Ocjena radnje L. Margetić, 'Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaška Hrvata'". *Zbornik Historijskog zavoda JAZU* 8 (1977): 89-100.

Šafárik, Pavol Jozef. *Slovanské starožitnosti II*. Praha, 1865. Pristup ostvaren 20. 5. 2017., https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1787/Safarik_Slovanske-starozitnosti-II/4.

Ševčenko, Ihor. "Re-reading Constantine Porphyrogenitus". U: *Byzantine Diplomacy: Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, edited by Jonathan Shepard and Simon Franklin, 167-195. Aldershot: Variorum, 1992.

Šišić, Ferdo. "Ime Hrvat i Srbin i teorija o doseljenju Hrvata i Srba". *Godišnjica Nikole Čupića* 35 (1923): 1-32.

Šišić, Ferdo. *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990. Pretisak izdanja iz 1925.

Škrivanić, Gavro A. "Jugoslovenske zemlje na Pojtingerovoj karti". U: *Monumenta cartographica Jugoslaviae I*, uredio Relja Novaković, 31-58. Beograd: Istorijski institut, 1974.

Štih, Peter. "Karantanija = stara domovina Hrvatov?". *Zgodovinski časopis* 41 (1987), br. 3: 529-556.

Štih, Peter. "K polemiki o vprašanju časa prihoda Hrvatov". *Zgodovinski časopis* 43 (1989), br. 1: 111-117.

Švab, Mladen, ur.; Tomašić, Nikola, prev. *Konstantin Porfirogenet O upravljanju carstvom*. Zagreb: August Cesarec, 1994.

Thesaurus Linguae Graecae. A Digital Library of Greek Literature. The Packard Humanities Institute, The Perseus Project and others. Diogenes (version 3.2.0).

Tietze, Andreas. "Kroaten ein türkisches Ethnonym?". *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 25 (1979): 140-142.

Toynbee, Arnold. *Constantine Porphyrogenitus and his World*. London; New York; Toronto: Oxford University Press, 1973.

Vasmer, Max. *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slawen I. Die Iranier in Südrussland*. Leipzig: Markert & Petters, 1923.

Westberg, Friedrich. "Ibrâhîm's-Ibn-Ja'kûb's Reisebericht über die Slawenlände aus dem Jahre 965". *Zapiski Imperatorskoj akademii nauk' po istoriko-filologičeskomu otděleniju* 3 (1898), br. 4: 51-60.

Wolfram, Herwig. "The Image of Central Europe in Constantine VII Porphyrogenitus". U: *Constantine Porphyrogenitus and His Age: Second International Byzantine Conference*, Delphi, 22-26 July 1987, edited by Athanasios Markopoulos, 5-14. Athens, 1989.

Milenko Lončar*
Teuta Serreqi Jurić**

The Dark Sea in De administrando imperio: The Baltic or the Black Sea?

Summary

In his work *De Administrando Imperio*, Byzantine Emperor Constantine VII Porphyrogenitus (913-959) differentiates between two Croatias – the Dalmatian or “baptized” Croatia, and the “unbaptized” one, which is also identified by using the terms “Great” or “White Croatia”, an area whence its inhabitants, the White Croats, moved to Dalmatian Croatia. The original homeland of the Croats is localized in several chapters of the text – in chapter 30, where the author uses geographical designations such as “beyond Bavaria” and “against Francia”, as well as in chapter 32, where he says that the White Croats and the Franks are neighbours of “the unbaptized Serbs, also called 'white', who live beyond Turkey in a place called by them Boiki”. The most precise localization is, however, found in Chapter 31, where, other than stylizations such as “beyond Turkey” (i.e. Hungary) and “next to Francia”, or ethnopolitical terms such as “the Turks” (= Hungarians), “the Franks”, “the White Serbs”, or “the Pechenegs”, the author cites the exact distance from the “Dark Sea”, which amounts to thirty days of travel on foot. In identifying the “Dark Sea”, historiographic research has, until now, mostly been divided on the issue of whether or not the Emperor, when using this name (i.e. the Dark Sea), was referring to the Baltic Sea or the Black Sea. Researchers have attempted to get closer to an answer by calculating the number of days needed to get there on foot in *stadia* or kilometres, comparing that with the shortest modern routes. Assuming that White Croatia existed, according to *De administrando imperio*, in the area of today’s Czech Republic and/or southern Poland, the authors have measured the distance from Prague and Krakow both to the closest point on the Baltic Sea, the seaport Gdansk, and to the closest point on the Black Sea, the city of Odessa. The calculation favours the Baltic Sea, which is supported by an example from Chapter 42 in the same text, where the distance between the Danube and Sarkel, a fortress on the confluence of the Don River, is measured by the same measurement unit. The Arab travelogue writer Ibrahim Ibn Jakub used a similar measurement when citing the distance between Krakow and Prague. A further argument which would align with the theory that the Emperor uses the collocation *thalassa skoteine* in order to describe the Baltic Sea, is the fact that the author calls the Black Sea in three places in the text *Pontos*. Besides, the White Croats did not have access to the Black Sea due to the fact that their neighbours to the east were the inimical Pechenegs,

* Milenko Lončar, University of Zadar, Department of Classical Philology, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar, Croatia, E-mail: madjila@gmail.com

** Teuta Serreqi Jurić, University of Zadar, Department of Classical Philology, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar, Croatia E-mail: tserreqi@unizd.hr

who controlled those areas. The White Croats' northern neighbours are not mentioned anywhere in the text, implying that they had an open route to the Baltic Sea, which they could reach in thirty days on foot.

Keywords: Constantine VII Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, White Croatia, Dark Sea, Baltic Sea, Black Sea, a day's journey